

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
Навчально-науковий інститут права та міжнародно-правових відносин
Кафедра історії та теорії держави і права

Кваліфікаційна робота бакалавра
на тему: ТРОЯНСЬКА ВІЙНА – МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ

Виконав: студентки навчальної групи ІСТ 22-1
спеціальність 032 «Історія та археологія»

Кривошей А. О.
(прізвище та ініціали)

Керівник д. іст. наук, доцент Морозов О. В.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент
Старік Олександр Володимирович,
кандидат історичних наук, директор
Дніпропетровського Національного
історичного музею ім. Д.І. Яворницького

Дніпро – 2026

АНОТАЦІЯ

Кривошей А.О. Троянська війна - міф чи реальність. Кваліфікаційна робота бакалавра на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2026. 63 с.

Робота присвячена комплексному дослідженню Троянської війни як одного з найбільш дискусійних феноменів в античній історіографії, що поєднує в собі пласти архаїчного міфу та об'єктивні історичні процеси пізньої бронзової доби. У ході дослідження проаналізовано еволюцію наукових поглядів на проблему історичності Іліона: від перших археологічних пошуків Г. Шлімана до сучасних міждисциплінарних проєктів під керівництвом М. Корфмана. Джерельну базу дослідження становлять тексти гомерівського епосу, клинописні архіви Хеттської імперії (зокрема згадки про державу Вілуса) та результати стратиграфічного аналізу культурних шарів пагорба Гісарлик.

У роботі приділено значну увагу археологічній верифікації подій, описаних в «Іліаді», зокрема дослідженню оборонних споруд, структури нижнього міста та доказів воєнної катастрофи на зламі XIII–XII ст. до н. е. Досліджено геополітичний вимір конфлікту як боротьби за контроль над стратегічними торговельними шляхами в регіоні Дарданелл. Окремо проаналізовано трансформацію троянського сюжету в європейській культурній традиції та механізми перетворення реальної воєнної поразки на фундаментальний міф світової цивілізації. Завдяки цьому дослідженню вдалося обґрунтувати статус Трої як реального історичного центру, чия доля стала символічним межею між епохою бронзи та початком класичної античності.

Ключові слова: *Троя, Гісарлик, Троянська війна, Гомер, бронзова доба, міфологія, археологія, Вілуса, мікенська цивілізація, історична верифікація.*

ANNOTATION

Kryvoshei A.O. The Trojan War: Myth or Reality. Qualification Bachelor's thesis for the degree of "Bachelor" in specialty 032 "History and Archaeology". University of Customs and Finance, Dnipro, 2026. 63 p.

The thesis is devoted to a comprehensive study of the Trojan War as one of the most controversial phenomena in ancient historiography, combining layers of archaic myth with objective historical processes of the Late Bronze Age. The study analyzes the evolution of scientific views on the problem of Ilion's historicity: from the initial archaeological excavations by Heinrich Schliemann to modern interdisciplinary projects led by Manfred Korfmann. The source base of the research consists of the Homeric epics, cuneiform archives of the Hittite Empire (specifically references to the land of Wilusa), and the results of stratigraphic analysis of the cultural layers of the Hisarlik hill.

Significant attention is paid to the archaeological verification of the events described in the "Iliad", particularly the study of defensive fortifications, the structure of the Lower City, and evidence of a military catastrophe at the turn of the 13th–12th centuries BCE. The geopolitical dimension of the conflict is explored as a struggle for control over strategic trade routes in the Dardanelles region. Additionally, the transformation of the Trojan narrative in the European cultural tradition and the mechanisms of converting a real military defeat into a fundamental myth of global civilization are analyzed. This research substantiates the status of Troy as an actual historical center, whose fate served as a symbolic boundary between the Bronze Age and the dawn of Classical Antiquity.

Keywords: *Troy, Hisarlik, Trojan War, Homer, Bronze Age, mythology, archaeology, Wilusa, Mycenaean civilization, historical verification.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. МІФОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТРОЯНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	9
1.1. Міфологічне уявлення про Троянську війну.....	9
1.2. Історичний контекст Троянської війни: епоха пізньої бронзи.....	18
Висновок до 1 розділу.....	27
РОЗДІЛ II. АРХЕОЛОГІЧНІ ДОКАЗИ ТА НАУКОВІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ.....	30
2.1. Археологічні розкопки Трої.....	30
2.2. Сучасні наукові гіпотези та дискусії.....	42
Висновок до 2 розділу.....	53
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	58

ВСТУП

Тема Троянської війни є однією з найактуальніших у сучасних історико-культурних і філологічних дослідженнях, оскільки вона перебуває на межі між міфом і історією, поєднуючи легендарні сюжети давньогрецької міфології з можливими реальними подіями бронзової доби. Її значення виходить за межі античної культури, адже Троянська війна вплинула на розвиток європейської літератури, мистецтва, філософії та історичного мислення. Актуальність вивчення цього питання полягає насамперед у прагненні з'ясувати, наскільки достовірними є свідчення про події, описані в гомерівських поемах «Іліада» та «Одіссея». Наукові дискусії навколо питання «міф чи реальність» відображають сучасні підходи до інтерпретації історичних джерел, де поєднуються археологічні дані, текстологічний аналіз та міждисциплінарні методи. Відкриття Генріха Шлімана у XIX столітті, який розкопав руїни стародавньої Трої на території сучасної Туреччини, стало одним із доказів, що за міфом може стояти реальна історична подія. Сьогодні тема Троянської війни є важливою не лише для істориків, а й для культурологів, філологів, археологів і філософів, адже вона демонструє, як колективна пам'ять і міфотворчість формують історичну свідомість людства. Аналіз Троянської війни як феномена, що об'єднує вигадане та реальне, допомагає зрозуміти механізми створення міфів, їхнє соціальне та моральне значення, а також роль героїчного епосу у становленні європейської цивілізації. Актуальність теми визначається не лише прагненням віднайти істину між легендою й фактами, але й потребою осмислити культурно-історичну спадщину античності, яка продовжує впливати на сучасну науку, мистецтво та світогляд людини.

Об'єкт дослідження: Троянська війна як історико-міфологічне явище, відображене у творах античної літератури та археологічних джерелах.

Предмет дослідження: міфологічні та історичні аспекти Троянської війни, їх інтерпретація у наукових, культурних та історичних контекстах.

Метою даної кваліфікаційної роботи є: з'ясувати історичну основу Троянської війни, визначити співвідношення між міфологічними та реальними подіями, а також дослідити вплив цієї теми на формування історичної свідомості та культурної спадщини людства.

Для досягнення поставленої мети потрібно реалізувати наступні завдання:

- проаналізувати основні джерела, що містять відомості про Троянську війну (твори Гомера, античних істориків, археологічні матеріали).
- визначити ключові ознаки, за якими можна відрізнити міфологічні елементи від історичних фактів.
- розглянути результати археологічних досліджень, що підтверджують або спростовують реальність подій, описаних у міфах.
- оцінити вплив легенди про Трою на розвиток європейської культури, літератури та історіографії.

Територіальні межі дослідження: Дослідження охоплює територію північно-західної Анатолії з центром на пагорбі Гісарлик (Троада), а також прилеглий простір Егейського моря та ключові політичні центри Мікенської Греції та Хеттської імперії.

Хронологічні межі дослідження: XIII – початок XII ст. до н. е.

Методи та методологія досліджень:

Методологічну основу роботи становить принцип історизму, що передбачає розгляд подій у їхньому розвитку та взаємозв'язку з загальноісторичним контекстом «колапсу бронзового віку». У процесі дослідження застосовано комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів.

- **Компаративний метод** використано для порівняльного аналізу даних гомерівського епосу, хеттських письмових джерел та результатів археологічних розкопок.
- **Стратиграфічний метод** дозволив прослідкувати послідовність культурних нашарувань Гісарлика для верифікації руйнувань міста.

Типологічний аналіз було застосовано до матеріальної культури (кераміки та озброєння) для встановлення культурних зв'язків між регіонами.

- **Системний підхід** дозволив розглядати Троянську війну як багатоаспектне явище, що поєднує в собі економічні, воєнні та міфологічні чинники.

Історіографія: Початковий етап наукового дискурсу нерозривно пов'язаний із постаттю Г. Шлімана, чия діяльність часто оцінюється суперечливо. З одного боку, він увів пам'ятку в науковий обіг [1], але з іншого - через використання агресивних методів розкопок пошкодив важливі культурні пласти, де могла міститися справжня «гомерівська» Троя [35]. Сучасні автори наголошують на тому, що Шліман фактично «майже зруйнував» об'єкт своїх пошуків, намагаючись знайти підтвердження кожній деталі епосу [21]. Проте саме його праця стала поштовхом для подальшої систематизації, яку продовжив В. Дерпфельд та пізніше К. Блеген. Блеген провів фундаментальні експедиції у 1930-х роках, результати яких дозволили детально описати стратиграфію цитаделі та виокремити руйнівні горизонти [37, 39, 41]. Його дослідження дитячої смертності на ранніх етапах розвитку міста та знахідки кераміки довели безперервність культурного розвитку поселення [39].

Особливе місце в сучасній історіографії посідає Тюбінгенський проект під керівництвом М. Корфмана. Його міждисциплінарний підхід дозволив відкрити нижнє місто і довести, що Троя була значно масштабнішою, ніж вважалося раніше [44]. Корфман та його наступники, зокрема Р. Аслан, акцентують на тому, що Троя була типовим анатолійським центром, а не грецьким містом [31]. Цікавим є погляд В. Константинопулоса, який стверджує, що гомерівська Троя значною мірою є літературним творінням, яке має мало спільного з історичною реальністю Гісарлика, вказуючи на відсутність у епосі згадок про рів та нижнє місто [53].

Питання історичності війни сьогодні активно обговорюється через аналіз хеттських джерел. Дослідники звертають увагу на згадки про Вілусу та Ахіяву, що дає змогу ідентифікувати Трою як васала Хеттської імперії [9, 30]. Т. Брайс детально розглядає Трою в оточенні сусідів, аналізуючи політичні договори того часу [44]. Важливий внесок у розуміння воєнної складової бронзової доби роблять О. Мальований та В. Шумило, які аналізують достовірність відтворення воєнних контингентів того часу через сучасні реконструкції та ігрові симуляції [16, 17].

В українській науці проблема Трої розглядається в контексті дискурсу археології та антикознавства. В. Отрощенко підкреслює значення Трої для світової спадщини та її роль у розвитку археологічної науки в Україні [19]. Досліджуються також міфологічні аспекти, зокрема роль амазонок в історії міста [33]. Філософське та моральне осмислення феномену війни як такого пропонує С. Йосипенко, аналізуючи, як античні конфлікти формували сучасне сприйняття збройної боротьби [10]. Соціально-філософський аналіз війни у працях М. Требіна дає змогу зрозуміти загальні причини виникнення конфліктів у людській історії, де Троя виступає як один із перших масштабних прикладів [26, 27].

Рецепція троянського міфу в літературі та мистецтві є окремим напрямом досліджень. О. Добринчук аналізує трансформацію гомерівських мотивів у творчості Лесі Українки та в літературі XX–XXI століть [7, 8]. Кіноінтерпретації міфу та їхній вплив на сучасну культуру досліджує Т. Кохан, вказуючи на те, як медіа створюють власний образ «історичної» правди [12]. У зарубіжній науці подібні аспекти вивчає М. Брунетті, фокусуючись на середньовічній рецепції Трої [43], та Е. Вінгфілд, яка аналізує троянські легенди в шотландській літературі [64].

Сучасні синтетичні праці Е. Клайна та М. Вуда підсумовують наявні археологічні та письмові докази, намагаючись знайти баланс між міфом та реальністю [46, 65]. Вони зазначають, що війна, ймовірно, була серією конфліктів, зумовлених економічними причинами та боротьбою за контроль

над торговельними шляхами [59]. Роботи Р. Вессена та М. Пеняжек зосереджуються на матеріальній культурі, зокрема на ювелірних виробках та печатках, що свідчать про глибоку інтеграцію Трої в егейсько-анатолійську мережу обміну [56, 63]. Таким чином, сучасна історіографія переходить від питання «Чи була війна?» до вивчення того, «Яким був світ, що породив цей конфлікт?», розглядаючи Трою як унікальний вузол міждисциплінарних досліджень [57, 60].

Джерельна база кваліфікаційної роботи відзначається багатогранністю та специфічністю, що зумовлено особливим статусом об'єкта дослідження, який перебуває на перетині міфології та реальної історії. Для об'єктивного аналізу проблеми «Троянська війна - міф чи реальність» було залучено дві основні групи джерел: матеріальні (археологічні) та писемні (літературно-історичні).

Першу групу джерел становлять археологічні знахідки з місця подій. Фундаментом цієї групи є результати розкопок на пагорбі Гісарлик (сучасна Туреччина), розпочатих Г. Шліманом та продовжених В. Дерпфельдом, К. Блегеном і М. Корфманом. Ключове значення для роботи мають стратиграфічні дані шарів Троя VI та Троя VIIa. До цієї групи належать:

Фортифікаційні споруди: залишки масивних мурів, веж та брам, які за своїми архітектурними характеристиками відповідають гомерівським описам «непрístupного Іліона».

Матеріальні свідчення військових дій: виявлені в шарі VIIa поклади пращного каміння, наконечники стріл мікенського типу, а також сліди масштабних пожеж і людські рештки, що знаходяться поза межами регулярних поховань, що є прямим доказом штурму міста.

Артефакти міжнародних зв'язків: знахідки мікенської кераміки та унікальної лувійської печатки, що підтверджує контакти Трої як з балканською Грецією, так і з Хеттською державою.

Другу групу становлять історичні та літературні твори античності про події Троянської війни. Центральне місце тут посідає епічна традиція,

насамперед «Іліада» та «Одіссея» Гомера. Попри їхній художній характер, вони виступають унікальним джерелом з військової справи, соціальної структури та географії епохи бронзи. Окрім гомерівського епосу, до уваги бралися:

Твори античних істориків та географів: Геродота, Фукідида та Страбона, які сприймали Троянську війну як реальний історичний факт і намагалися раціоналізувати її причини.

Епічний цикл: фрагменти втрачених поем («Кіпрії», «Ефіопіда», «Загибель Іліона»), що збереглися у переказах пізніших авторів і доповнюють картину подій навколо облоги міста.

Епіграфічні джерела: окрему цінність мають хеттські клинописні тексти (архіви Богазкея), зокрема договори та дипломатичне листування («Лист Тавагалави», «Договір з Алаксанду»), де згадується держава Вілуса (Троя) та конфлікти навколо неї, що дає змогу верифікувати події епосу через офіційні державні документи того часу.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається з анотації, вступу, 2 розділи та 4 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (65 найменування). Загальна кількість сторінок 62.

РОЗДІЛ I. МІФОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТРОЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

1.1. Міфологічне уявлення про Троянську війну

Міфологічний образ Троянської війни сформований корпусом давньогрецького епосу та трагедії: передусім «Іліадою» й «Одіссеєю» Гомера; утраченими, але реконструйованими за пізніми свідченнями поемами Кіпрійського циклу («Кіпрії», «Ефіопіда», «Мала Іліада», «Зруйнування Іліона»); пізньоантичним епосом Квінта Смирнського («Післягомерове»); епінікіями та лірикою; трагедіями Есхіла, Софокла, Евріпіда; компіляціями Апполодора та Гігіна. У римській рецепції образ доповнює «Енеїда» Вергілія. Сукупно ці тексти вибудовують канонічний «сюжетний ланцюг», що й становить міфологічне уявлення про війну [42].

Виток війни міф пояснює сакральним-соціальним конфліктом: богиня Еріда кидає «яблуко найвродливішій» на весіллі Пелея й Фетіди, чим провокує суперечку між Герою, Афінною та Афродітою. Паріс, обраний суддею, віддає пальму Афродіті в обмін на любов найвродливішої смертної – Олени. Викрадення або втеча Олени з Парісом із дому Менелая стає сакралізованою підставою колективної клятви ахейських царів (клятва Тіндарея) та мобілізації коаліції під проводом Агамемнона. Отже, причина війни в міфі – не геополітика, а порушення космічно-соціальної рівноваги (τιμή, «честь/частка») і договору гостинності (ξενία).

Міфологічний наратив невіддільний від активної ролі богів. Зевс утримує рівновагу фатуму (μοῖρα), дозволяючи локальні втручання; Гера та Афіна підтримують ахейців; Афродіта, Артеміда й Аполлон – троянців; Посейдон коливається залежно від кривд і клятв. Війна постає як «друга Титаномахія» на людській сцені: надлюдські пристрасті богів проєктуються на героїв, а ключові повороти (порятунок Паріса Афродітою; мор; ураження Патрокла; сила Гектора під покровом Аполлона; затьмарення зоряних знамен) подаються як наслідок божественного диспозитиву. У центрі –

героїчний етос архаїчної Греції. Κλέος (слава) і τιμή (честь) визначають мотивації; ἀρετή (доблесть) є мірилом сенсу життя; μοῖρα (частка/доля) окреслює межі свободи. Ахіллес обирає «коротке життя – вічну славу»; Гектор втілює громадянську доблесть і родинний обов'язок; Одиссей – μῆτις (хитромудрість) як рівноправний вимір героїчності. Міф послідовно демонструє напруження між особистою честю й колективним благом, між долею й вибором [2, с. 140].

Троянська війна посідає одне з центральних місць у давньогрецькій міфології та є однією з найвідоміших легенд античності. Згідно з міфологічною традицією, її початком стало рішення троянського царевича Паріса надати яблуко «найвродливішої» богині Афродіті, яка, у відповідь на це, пообіцяла йому любов найгарнішої жінки світу – спартанської цариці Єлени. Викравши Єлену під час перебування у палаці царя Менелая, Паріс порушив закони гостинності, чим викликав гнів не лише Менелая, а й усієї ахейської знаті. З метою відновлення честі та повернення Єлени грецькі царі об'єднали свої війська під проводом Агамемнона й вирушили у похід на Трою, що стало початком десятирічної війни, оспіваної у численних епосах [3].

У міфологічному контексті постать Паріса символізує не лише безпосередню причину конфлікту, а й алегоричну боротьбу між пристрастю, владою і мудрістю. Його вибір Афродіти над Герою та Афіною розглядається як утвердження емоційного й тілесного над розумним і політичним. Образ Єлени, у свою чергу, втілює ідею фатальної краси, здатної призвести до загибелі царств і народів. У грецькій міфології персонажі Троянського циклу не мають однозначного морального виміру: Паріс водночас виступає і винуватцем трагедії, і жертвою божественної волі, що відображає складну природу людського вибору в античній свідомості.

У «Дікті» божественне втручання не відіграє жодної ролі у виклику Паріса для викрадення Єлени: його злочин є наслідком його безрозсудності та захоплення царицею Спарти. Що стосується загадкової впертості, яку

продемонстрували троянці, не повернувши Єлену Менелаю, це вправно пояснюється як результат кількох поєднаних факторів: жадібності Пріама, який не бажає повертати здобич, награбовану Парісом у Спарті; пожадливісті його синів до спартанських жінок, яких Паріс взяв із Єленою; та необдуманих маніпуляцій Гекуби з її чоловіком та дітьми [57, с.106].

Легенда про Трою з часом набула багат шаровості, поступово перетворившись на цілий епічний цикл, до якого увійшли історії Ахілла, Гектора, Одиссея, Патрокла та інших героїв. Завдяки усній традиції та творчості рапсодів, вона передавалася з покоління в покоління, набуваючи нових сюжетів і символічних сенсів. Таким чином, міф виконував не лише розважальну функцію, а й слугував інструментом морального виховання, формуючи уявлення греків про честь, відвагу та людську долю [4, с. 95].

Хоча від Трої не зберіглося жодних писемних джерел, окрім однієї печатки, і хоча мікенсько-грецькі тексти лінійного письма не стосуються політики, а радше володінь, існують хеттські таблички, які згадують мікенців та Трою, відому хетам як Вілуса. Протягом століть Вілуса-Троя мала нестабільні стосунки з Хеттським королівством, часом повстаючи, а іноді функціонуючи як лояльна васальна держава [60, с.30]. Троя, можливо, не була великим містом-державою, але вона була важливим укріпленням містом на анатолійському узбережжі, багатим торговим центром, який, потребував своїх масивних укріплень для захисту своїх багатств. Археологічні відкриття під час розкопок Корфмана в Трої, які виявили протяжне місто бронзової доби навколо цитаделі Трої, підтверджують «опис Гомера про те, що Троя була великим, багатим і, цілком ймовірно, багатоетнічним містом, яке могло б витримати тривалу облогу грецькою армією» [61, с.14]. Основою епосу могли бути реальні події, що збереглися у народній пам'яті у вигляді пісень про воєнні походи, союзи та руйнування міст бронзової доби. Давні співці переосмислювали ці спогади в художній формі, поєднуючи історичне зерно з міфологічними мотивами. Саме завдяки цьому поєднанню фактів і

поетичної фантазії сформувався стійкий образ Троянської війни як символу героїзму, честі та трагічної неминучості долі [7, с. 41].

Гомерівські поеми «Іліада» та «Одіссея», створені у VIII столітті до н. е., стали найдавнішими письмовими свідченнями про ці події. Хоча вони відтворюють лише частину війни – переважно її фінальні епізоди, – Гомер спирався на вже усталений корпус усних легенд, відомих його слухачам. Давні греки сприймали Троянську війну як реальну історичну подію, а її героїв – як своїх пращурів. Геродот і Фулідид розглядали її як частину ранньої грецької історії, а римляни, через постать троянця Енея, вважали себе її спадкоємцями. Не випадково навіть Олександр Македонський під час свого походу до Азії відвідав руїни Іліона, приносячи жертви Ахіллу – вияв поваги до міфічного предка і символічного продовження зв'язку між історією та легендою [8, с. 25].

Геродот починає та закінчує свою роботу з помітних посилок на осіб, причетних до Троянської війни. У пролозі він повідомляє про перські версії серії обмінів «око за око» між еллінами та тим, кого він називає «варварами» – греки захопили Медею та Європу, а варвари захопили Іо та Єлену. Геродот додає, що в очах персів «початок ворожнечі проти греків був в наслідок захоплення Іліума». Еллінів часів Геродота зображують як гомерівських ахейців, тоді як сучасних персів зображують як гомерівських троянців [50, с.112].

«Іліада» не є повною розповіддю про Троянську війну, оскільки охоплює лише короткий епізод фінального року конфлікту. Натомість поеми епічного циклу (зокрема *Cypria*, *Aethiopis*, *Little Iliad*, *Iliou Persis*, *Nostoi*) виконували функцію своєрідної «міфологічної хроніки», яка пояснювала причини війни, її перебіг, кульмінацію та наслідки. Таким чином, епічний цикл постає як основне джерело комплексного міфу про Трою [46, с.9-12].

Структура сюжету й ключові епізоди (міфологічна канва). Збір ахейської коаліції, жертви Артеміді в Авліді (Іфігенія); Десятирічна облога Трої; «Гнів Ахілла» через образ честі (Брісеїда), що зумовлює втрати

ахейців; Смерть Патрокла від руки Гектора; «нові озброєння» Ахілла від Гефеста; Поєдинок Ахілла й Гектора, ритуал повернення тіла Гектора Пріаму; Пізніший цикл: загибель Ахілла (Парис/Аполлон), суперечка за його зброю (Одіссей–Аякс), «троянські передвісники» (віщун Каліхант, Філофет, Неоптолем), викрадення Паладія; Конструкція «Троянського коня» як кульмінація $\mu\eta\tau\iota\varsigma$; падіння Трої, сакральні порушення (убивство Приама, злочини біля вівтарів), доля Андрوماхи, Кассандри, Поліксени; «Повернення» ($\nu\acute{o}\sigma\tau\omicron\iota$) ахейців і розсіяні наслідки (мандри Одіссея; енейський міф про заснування нової спільноти).

Персонажі як міфологічні типи

- Ахіллес – архетип героїчної люті ($\mu\eta\upsilon\iota\varsigma$) і трагічного вибору між довголіттям і славою.
- Одіссей – уособлення розумної стратегії та риторики; його хитрість санкціонована богинею Афіною.
- Гектор – «полісний» герой, що ставить честь дому та міста над особистим спасінням.
- Агамемнон/Менелай – царська влада, легітимована клятвами, але вразлива до гібрису.
- Парис – каталізатор конфлікту; його краса й слабкість віддзеркалюють амбівалентність Афродіти.
- Олена – «краса як сила»: водночас приз і агент, чиє слово та образ по-різному трактуються в епосі й трагедії (від винуватості до інструменталізованої жертви).
- Кассандра, Андрوماха, Гекуба – жіночі голоси страждання й пророцтва, що артикують моральні межі війни [22, с. 216].

Війна розгортається у «сакрально-епічному часі» – не календарному, а ритуально структурованому (знамення, пророцтва, жертви), де «десять років» слугують символом граничної витривалості колективу. Простір – між полісною Грецією та космополітичною Троєю, «брама Сходу», що дозволяє міфу поєднати морську та сухопутну уяву, порти та святилища, мури та сади

(ідеал міста, приреченого на руїну). Міф насичений аугуріями (змії, птахи), пророчими постатями (Калхант, Кассандра), доленосними клятвами (присяга женихів Олени), «очисними» жертвами (Авліда) та поховальними обрядами (ігри в честь Патрокла). Порухення табу (зневага до вівтарів, гвалтування в святині) позначає момент морального занепаду переможців, що унеможлиблює «чисту» перемогу [16, с. 142].

Жіночі фігури в міфі – не лише «трофеї» війни, а носії сакрального знання та моральної критики (Кассандра, Андромаха, Гекуба, Пенелопа). Через їхні образи міф досліджує межі патріархальної влади, ціну слави та природу насильства. Рабство, розподіл здобичі, статус бранок – складники міфологічної економіки війни, що водночас працюють як етичні випробування для героїв. Зруйнування Іліона – кульмінація, де $\mu\eta\tau\iota\varsigma$ (кінь) перемагає $\beta\acute{\iota}\alpha$ (сила). «Післяісторія» ($\nu\acute{o}\sigma\tau\omicron\iota$) розщеплює героїчний світ на низку індивідуальних випробувань: катастрофічні повернення, внутрішні війни, нові заснування. У римській рецепції Еней виносить із руїни «сакральне ядро» спільноти (пенати), перетворюючи поразку на міф про початок [21].

Міф про Троянську війну виконує низку функцій:

- Пояснювальну (етіологія ворожнечі, долі міст, походження ритуалів).
- Нормативну (коди честі, гостинності, клятви, жертвності).
- Пам'ятну (модель слави та ганьби, колективний «каталог героїв»).
- Педагогічну (передача етичних дилем і способів їх осмислення).
- Естетичну (канон форм і мотивів для європейської літератури та мистецтва) [22, с. 216].

Троянська війна, за давньогрецькою традицією, є одним із найвизначніших міфологічних сюжетів, у якому поєдналися мотиви людських пристрастей, моральних випробувань та героїзму. Безпосереднім приводом до конфлікту, згідно з античними джерелами, стало викрадення Парісом, сином троянського царя Пріама, дружини спартанського володаря Менелая – прекрасної Єлени. Цей вчинок сприймався як порушення законів

гостинності та честі, що мали сакральне значення у грецькому світі, і розцінювався як акт зневаги до божественного порядку, встановленого Зевсом. Обурений Менелай звернувся по допомогу до інших ахейських володарів, які за стародавнім звичаєм присяглися боронити честь Єлени, що призвело до формування могутнього війська під проводом царя Мікен Агамемнона. Давні джерела зазначають, що об'єднане військо налічувало близько 100 тисяч воїнів і понад тисячу кораблів, які вирушили з гавані Авліди до берегів Малої Азії, щоб покарати троянців [35].

Війна тривала десять років і стала справжнім випробуванням сили, витривалості та моралі як для ахейців, так і для троянців. Завдяки потужним укріпленням і військовій відвазі захисників, зокрема Гектора – сина царя Пріама, Троя протягом дев'яти років залишалася неприступною. Лише завдяки хитрості Одиссея ахейці змогли здобути перемогу. Саме його план, відомий як «троянський кінь», став прикладом стратегічного мислення і військової кмітливості. Вдаючи відступ, ахейці залишили біля міських воріт величезного дерев'яного коня з посвятою богині Афіні. Троянці, прийнявши цей «дар» за символ перемоги та примирення, ввезли коня до міста, не здогадуючись, що всередині переховувалися грецькі воїни. Уночі вони вийшли з коня, відчинили брами війську, що повернулося під покровом темряви, і зруйнували місто. Цей епізод став не лише кульмінацією війни, а й одним із найяскравіших символів світової міфології, уособленням поєднання сили, обману та неминучості долі.

Міф про Троянську війну справив колосальний вплив на подальший розвиток світової культури. Перші його докладні описи були зафіксовані в епічних поемах Гомера – «Іліаді» та «Одіссеї», створених у VIII столітті до н.е. У «Іліаді» поет зосередив увагу на останніх тижнях війни, гнівові Ахілла та трагічній загибелі Гектора, тоді як «Одіссея» описує складний і сповнений пригод шлях Одиссея додому після падіння Трої. Ці твори не лише заклали основу античного героїчного епосу, а й визначили образи, мотиви та моральні ідеали європейської культури на багато століть уперед [25, с.133].

У середньовіччі поширення цих міфічних історій протягом століть стало можливим завдяки середньовічним літературним творам, зосередженим лише на Троянській війні (наприклад «Роман про Трою» Бенуа де Сент-Мора). Вчені зазвичай використовують два основні вирази для позначення цього багатого репертуару міфів та історій, зокрема «Міфи про Трою» або «Легенди про Трою». Останній - це вираз, який обрав Шерер, і він був би найбільш доречним через ширший діапазон значень, які пропонує слово «легенди» [43, с.9].

Троянська тема стала джерелом натхнення для численних митців античності, серед яких – драматурги Есхіл, Софокл і Еврипід. Останній у трагедії «Троянки» показав війну очима її жертв – полонених жінок, що перетворило міф на глибоку гуманістичну притчу про страждання і долю. Римський поет Вергілій у «Енеїді» переосмислив троянський сюжет, поєднавши його з історією заснування Риму, тим самим створивши політичний і міфологічний міст між Грецією та Римом.

У добу Середньовіччя і Відродження легенда про Трою знову набула популярності. Вона була інтерпретована у творах Джованні Боккаччо, Джефрі Чосера («Троїл і Крессіда»), Вільяма Шекспіра, які переосмислювали тему війни через призму кохання, честі та морального вибору. В українській літературі Троянська війна увійшла через перекладні повісті, відомі як «Сказання про Троянську війну», що поширювалися в Київській Русі, а згодом – через творчість Лесі Українки, яка у своїх драмах осмислювала античний міф як символ духовного протистояння людини долі. Троянська війна є не лише легендарним епізодом давньогрецької міфології, а й важливим культурним феноменом, який поєднує в собі історичне, етичне й естетичне начала. Вона уособлює конфлікт між особистими пристрастями та моральними законами, між людською гординою та божественним задумом. Завдяки своїй універсальності цей сюжет зберігає актуальність упродовж тисячоліть, залишаючись невичерпним джерелом для філософських роздумів, художнього осмислення та наукового вивчення [26, с. 148].

Міф про Троянську війну в середньовічному контексті перестає бути суто античним літературним сюжетом і трансформується в інструмент конструювання історичної пам'яті та національної ідентичності. Середньовічні шотландські автори сприймали троянську легенду не як художній вимисел, а як достовірну давню історію. У цьому сенсі Троянська війна виступає вихідною точкою історичного наративу, з якої починається генеалогія європейських народів. Такий підхід був характерний для середньовічної історіографії загалом, яка не проводила чіткого розмежування між міфом і історією у сучасному розумінні. Апеляція до троянського походження дозволяла шотландським авторам легітимізувати претензії на незалежну історичну традицію, відмінну від англійської, а також вписати Шотландію в загальноєвропейський культурний простір. Троянська легенда, таким чином, слугувала засобом символічного утвердження державної й культурної самостійності [64].

Отже, міфологічне уявлення про Троянську війну – це цілісний світоглядний конструкт, у якому індивідуальна доблесть, колективна честь і божественна воля переплітаються в драмі долі. Через пантеон, ритуали, кодекс честі та архетипні постаті цей міф пропонує «матрицю» тлумачення насильства, слави, втрати й пам'яті. Саме тому він залишається базовою оповіддю для розуміння античної культури та її багатовікової рецепції. Троянська війна в давньогрецькій культурі постала не лише як оповідь про кохання й помсту, а як глибокий міфологічний символ зіткнення людських пристрастей, честі й долі, який з часом перетворився на одну з найвеличніших історій у світовій культурній традиції.

1.2. Історичний контекст Троянської війни: епоха пізньої бронзи

Троянська війна (грец. Τρωικός πόλεμος, лат. Bellum Troianum) – легендарний військовий конфлікт між грецькими племенами (ахейцями) під проводом володаря Мікен Агамемнона та мешканцями міста Трої на чолі з царем Пріамом. У давньогрецькій традиції ці події датуються початком XII ст. до н. е. і, згідно з міфом, тривали десять років. Найдавніші відомості про Троянську війну містяться в гомерівських епічних поемах – «Іліаді» та «Одіссей», що стали основними літературними джерелами зображення цих подій. Пізніше сюжет війни отримав подальший розвиток у творах Вергілія («Енеїда»), а також інших античних авторів, які розглядали її як ключовий момент у формуванні грецької героїчної традиції.

Існування Троянської війни ставиться під сумнів з наступних причин: анатолійські письмові джерела не надають жодних прямих доказів великого вторгнення греків на Анатолійське царство, яке б призвело до його знищення, але створюють враження обмежених нападів, що відбувалися протягом кількох десятиліть, можливо, з тимчасовою окупацією царства в облозі. У деяких випадках мікенські греки брали безпосередню участь в нападах, але в інших випадках вони виходили від анатолійських військ під командуванням місцевих лідерів. Головний аргумент скептиків полягає у відсутності доказів загальної війни в анатолійських джерелах, але це можна пояснити: дві великі імперії, що брали участь у цій війні, Хеттська і Мікенська, повністю зникли після війни, і їхні аннали зникли разом з ними. Пояснення великої війни в кількох містах, що одночасно спалахнули навколо Середземномор'я, здається найбільш логічним. Жорстока криза, що датується приблизно 1200 р. до н. е., спричинена народами моря, яка вразила все східне Середземномор'я та спричинила руйнування великих імперій бронзової доби, є, таким чином, єдиною подією, пов'язаною з Троянською війною, її найвідомішим епізодом [47, с.11].

Згідно з міфологічною версією, причиною війни стало викрадення спартанської цариці Єлени сином троянського володаря Пріама – Парісом. З

метою повернення Єлени ахейські царі об'єднали свої сили, і на чолі з Агамемноном вирушили до Трої. Облога міста, за переказами, тривала дев'ять років, а на десятому греки завдяки військовій хитрості Одиссея здобули перемогу, застосувавши відомий "троянський кінь". До складу грецького війська входили найвидатніші герої епохи – Менелай, Ахіллес, Патрокл, обидва Аякси, Нестор, Діомед, Ідомей, Одиссей, Тевкр, Антілох, Філоктет і Паламед. Згідно з поетичними джерелами, в експедиції брало участь близько тисячі ста кораблів і понад сто тисяч воїнів, які зібралися в Авлідській гавані перед відплиттям. Пізніші версії міфу деталізують перебіг подій: під час підготовки до походу ахейці помилково висадилися в Місії, після чого буря повернула їх до Авліди [33, с. 64]. З метою умилювання богині Артеміди Агамемнон приніс у жертву власну доньку Іфігенію, після чого війська знову вирушили в похід. Спочатку ахейці намагалися мирним шляхом домовитися про повернення Єлени, однак троянці відмовилися, що стало безпосереднім поштовхом до тривалої облоги міста.

Історія Троянського коня безпосередньо не розповідається в гомерівському епосі, але згадується в «Одіссеї». Розповідь про Троянського коня відігравала більш помітну роль в епічному циклі, включаючи Малу Іліаду та розграбування Трої, як це збереглося у Прокла. Коня створив Епей за натхненням Афін, у ранній грецькій поезії Епей - другорядна постать, яку ідентифікують як бідного воїна низького статусу. Троянський кінь порожній і наповнений прихованими солдатами - від тринадцяти до п'ятдесяти за різними переказами і його залишають як жертву Афіні, коли греки, здається, відпливають. Троянці тягнуть коня до свого акрополя та обговорюють, що з ним робити: розрізати його, скинути зі скелі чи залишити в місті як жертву Богині. В «Енеїді» Вергілія троянці заводять коня в місто, незважаючи на протести Кассандри та Лаокоона, в утробі коня Одиссей заохочує інших чоловіків терпляче чекати в засідці. Вночі грецькі солдати вислизають з черева коня, вбивають вартових і відчиняють міські ворота для решти грецької армії, яка таємно відпливла назад до берега. І Пліній, і Павсаній

говорять про коня як про військову машину, а деякі вчені порівнюють його з таранами та облоговими машинами, зображеними на асирійських рельєфних різьбах [55, с.206].

Особливу роль у міфологічному наративі відіграють боги Олімпу, які активно втручалися в хід війни. Гера, Афіна та Посейдон підтримували греків, тоді як Аполлон і Афродіта – троянців. Унаслідок зруйнування Трої більшість її мешканців загинула, а місто було спалено. За переказами, урятувалися лише окремі герої – Гелен, Кассандра, Андромаха та Еней із родиною, який, за свідченням античних джерел, згодом прибув до Італії, де став родоначальником римського народу [23, с. 29].

Відомості про подальшу долю троянців подає Геродот, який зазначав, що після поразки частина з них на чолі з Енеєм переселилася до Італії. Цю версію підтверджували також поети архаїчного періоду, зокрема Стесіхор. Археологічні розкопки, проведені в районі Гісарлика (сучасна Туреччина), де, ймовірно, розташовувалася стародавня Троя, підтверджують існування міста, яке неодноразово зазнавало руйнувань. Зокрема, культурні шари Трої VI–VII, датовані кінцем XIII – початком XII ст. до н. е., свідчать про наявність слідів масштабної пожежі, що узгоджується з уявленням про історичність конфлікту. Геродот відкидає перські та фінікійські розповіді про викрадання жінок як основу конфлікту між греками та східняками через проблему браку точних знань [36, с.222].

Тема Троянської війни набула виняткового значення для світової культури. Вона стала невичерпним джерелом сюжетів у літературі, образотворчому мистецтві та театрі. Найвідомішим твором є гомерівська «Іліада», яка зосереджується на подіях останнього року облоги. До цього циклу зверталися Есхіл, Софокл, Евріпід, а в римській літературі – Енній і Вергілій. У середньовічній Європі історія Трої отримала нове життя в поемах Джефрі Чосера та драмі Вільяма Шекспіра «Троїл і Крессіда» [12, с. 44].

Згідно з грецькою традицією, безпосереднім приводом до війни стало викрадення Парісом, сином троянського царя Пріама, дружини

спартанського володаря Менелая – прекрасної Єлени. Цей вчинок порушив закони гостинності та честі, що в грецькому світі вважалися священними, і став символом зневаги до морального порядку, встановленого богами. Обурений Менелай звернувся до інших ахейських царів, які за стародавнім обрядом присяглися захищати честь Єлени, й таким чином було сформовано могутню коаліцію під проводом царя Мікен Агамемнона. Давні перекази свідчать, що під його проводом вирушило близько 100 тисяч воїнів на 1186 кораблях, які зібралися в гавані Авліді.

Війна тривала десять років і стала випробуванням як для греків, так і для троянців. Протягом дев'яти років Троя успішно оборонялася завдяки своїм потужним мурам і героїзму захисників, серед яких особливу роль відігравав Гектор – син Пріама. Розв'язка настала завдяки хитрощі Одиссея, який запропонував план, що увійшов в історію як символ військової стратегії – «троянський кінь». Ахейці удавано відплили, залишивши величезну дерев'яну статую з посвятою богині Афіні. Вважаючи це знаком примирення, троянці ввезли коня до міста, не підозрюючи, що всередині сховалися грецькі воїни. Уночі вони вийшли назовні, відчинили брами своїм військам, які повернулися під покровом темряви, і зруйнували місто. Цей епізод став кульмінацією війни та одним із найвідоміших сюжетів світової міфології [17, с. 26].

Троянська війна залишила глибокий слід у світовій культурі. Її перші докладні описи містяться в епічних поемах Гомера – «Іліаді» та «Одіссеї», створених у VIII столітті до н.е. «Іліада» присвячена подіям останніх тижнів війни, зокрема гніву Ахілла та його трагічної долі, тоді як «Одіссея» описує повернення Одиссея додому після падіння Трої. Саме завдяки цим творам сформувався канон героїчного епосу, який згодом наслідували численні автори античності та нових часів. Троянська тема стала предметом осмислення для давньогрецьких драматургів – Есхіла, Софокла, Евріпіда (зокрема в трагедії «Троянки»), а в пізнішу добу – для римських авторів,

серед яких Вергілій у «Енеїді» пов'язав історію Трої з міфом про заснування Риму [18, с. 570].

Вплив троянського циклу простежується і в середньовічній та новоєвропейській літературі. На сюжетах війни ґрунтуються твори Джефрі Чосера («Троїл і Крессіда»), Джованні Боккаччо, Вільяма Шекспіра, а в українській культурі мотиви Трої набули поширення у перекладних повістях, відомих під назвою «Сказання про Троянську війну». У XIX–XX століттях до цієї теми зверталися і вітчизняні письменники, зокрема Леся Українка, у своїй драматичній творчості осмислюючи античний міф у філософському ключі.

Троянська війна є унікальним культурним феноменом, у якому поєднано міфологічне, історичне та літературне начала. Вона виступає не лише як символ героїчної доби еллінів, а й як вічна метафора людських пристрастей, честі, зради та долі. Її багатовимірність забезпечила їй безсмертя у світовій культурі, зробивши цей сюжет невичерпним джерелом натхнення для літератури, мистецтва й наукових досліджень [20, с. 31].

В українській культурній традиції легенди про Троянську війну були поширені у формі перекладних повістей, відомих під загальною назвою «Сказання про Троянську війну», що стали одним із перших зразків адаптації античних сюжетів на руському ґрунті. У новітню епоху ця тематика надихала багатьох митців – зокрема, Лесю Українку. Троянська війна залишається важливою складовою світового культурного спадку, адже в ній поєднуються історичні реалії епохи пізньої бронзи, морально-етичні ідеали античності та універсальні теми кохання, честі, героїзму і трагізму людської долі. Її візуальні й літературні інтерпретації продовжують жити й у сучасному мистецтві, зокрема в кінематографі, де найвідомішим прикладом є історична драма «Троя» (2004 р.), що популяризувала давньогрецький епос у новому культурному контексті.

Епоха пізньої бронзи (приблизно XVI–XII ст. до н. е.) становить період високого розквіту цивілізацій Східного Середземномор'я. Саме в цей час,

згідно з археологічними та писемними даними, могли відбутися події, що лягли в основу легенди про Троянську війну. Це був час активних контактів між народами Егейського світу, Малої Азії, Близького Сходу та Єгипту. Грецькі міста-держави материкової Греції – Мікени, Тірінф, Пілос, Орхомен – досягли значного рівня політичної організації, військової сили та економічного розвитку, що дозволяло їм здійснювати далекі морські експедиції [21].

Археологічні дослідження вказують, що Троя (Іліон), розташована на північно-західному узбережжі Малої Азії (сучасна Туреччина), займала стратегічне положення біля протоки Дарданелли. Це місце контролювало морські шляхи між Егейським і Чорним морями, що мало величезне економічне значення для торгівлі металами, зерном і тканинами. Саме боротьба за контроль над цими торговими шляхами розглядається сучасними істориками як одна з можливих реальних причин конфлікту, який пізніше був міфологізований у гомерівському епосі. Археолог Генріх Шліман у XIX столітті виявив на місці давньої Трої (Гісарлик) декілька культурних шарів, що свідчили про послідовні етапи розвитку міста. Особливе значення має Троя VI–VII, датована приблизно XIII ст. до н. е., оскільки саме цей шар містить сліди масштабної пожежі та руйнувань. Подальші дослідження археологів, зокрема Вільгельма Дерпфельда та Карла Блегена, уточнили, що ця катастрофа співпадає з часовими межами ймовірної Троянської війни, яку Гомер описав у своїй «Іліаді». Отже, археологічні знахідки створюють матеріальну основу для припущення, що міф має під собою історичне підґрунтя [8, с. 25].

З політичної точки зору, пізня бронза – це епоха мікенської гегемонії в Егейському регіоні. Мікенські володарі (ванакти) створили централізовану адміністративну систему, що базувалася на палацах і писемності – лінійному письмі Б. Документи з Пілоса й Кносса свідчать про військову організацію, дипломатичні місії та жертвоприношення богам – ознаки розвиненої

державності. Ймовірно, саме такі мікенські правителі і становили «ахейців» Гомера – об'єднане військо грецьких царів, яке виступило проти Трої [9].

Паралельно з Мікенами, в Малій Азії існувала потужна Хеттська держава, столиця якої – Хаттуса – була центром дипломатії та писемної культури. У хеттських клинописних табличках згадуються держави Ахіява, Вілуса і Тарувіша, які більшість дослідників співвідносять із гомерівськими Ахеею та Іліоном. Ці документи фіксують конфлікти між царями Ахіяви та Вілуси за контроль над прибережними територіями, що надзвичайно нагадує грецько-троянське протистояння. Саме на основі хеттських архівів формується гіпотеза про те, що Троянська війна могла бути реальною міждержавною війною епохи пізньої бронзи, яка згодом обросла міфами та поетичними образами [34, с. 1000].

Кінець епохи пізньої бронзи (XII ст. до н. е.) відзначений масштабною кризою цивілізацій, відомою як «катастрофа бронзового віку». Система міжнародних відносин, що поєднувала Єгипет, Хеттів, Мікени та інші держави, зазнала краху внаслідок вторгнень так званих «народів моря», природних катастроф і внутрішніх соціальних потрясінь. Ця епоха занепаду пояснює, чому Троянська війна в культурній пам'яті залишилася як символ кінця героїчної ери – часу, коли старий світ бронзових воїнів і богів поступився місцем новій історичній добі.

Отже, історичний контекст Троянської війни в епоху пізньої бронзи відображає складний комплекс економічних, політичних і культурних процесів, що охоплювали весь Середземноморський регіон. Цей період створив передумови для виникнення великого конфлікту, який, навіть якщо не відбувся в точності так, як його описав Гомер, став відображенням реальної боротьби за владу, ресурси й престиж між наймогутнішими державами давнього світу. Саме тому вивчення Троянської війни в контексті пізньої бронзи дозволяє глибше зрозуміти не лише історію Стародавньої Греції, а й закономірності розвитку цивілізацій у межах стародавнього Середземномор'я.

Аналіз міфологічних і історичних джерел дозволяє стверджувати, що Троянська війна посідає особливе місце у світовій культурній спадщині, адже поєднує у собі елементи епічного міфу та історичної реальності епохи пізньої бронзи. У давньогрецькому світогляді цей конфлікт став символом боротьби між людською доблестю і божественною волею, а також уособленням моральних ідеалів античного героїзму. Міфологічна інтерпретація війни, представлена у творах Гомера, Вергілія та інших античних авторів, відображає уявлення стародавніх греків про честь, славу, жертвність і долю. Міф про Трою виконував важливу соціокультурну функцію – він формував спільну історичну пам'ять, обґрунтовував моральні норми та передавав поколінням етичні цінності. Образи Ахілла, Гектора, Одиссея й Олени стали архетипами, через які античне суспільство осмислювало конфлікт між особистим і колективним, між честю й життям, між героїзмом і людяністю [10, с. 145].

Історичний контекст Троянської війни свідчить, що події, описані в епосах, мали під собою реальне підґрунтя. Археологічні дослідження в районі Гісарлика виявили сліди кількох послідовних поселень, серед яких особливе значення мають культурні шари Трої VI–VII, зруйновані наприкінці XIII – на початку XII ст. до н. е. Цей період збігається з часом політичного й економічного піднесення Мікенської Греції та Хеттської держави, між якими існувала конкуренція за контроль над торговими шляхами Східного Середземномор'я. Саме ці міждержавні суперечності могли стати історичною основою легендарного конфлікту [42].

Таким чином, Троянська війна є феноменом, у якому міфологічне й історичне тісно переплітаються, створюючи складну багаторівневу картину світосприйняття давніх народів. Її сюжет не лише відтворює можливі події епохи пізньої бронзи, але й відображає глибинні культурні, моральні та філософські цінності античного світу. Усвідомлення цього дозволяє сучасній науці розглядати Троянську війну не просто як легенду, а як унікальний

історико-культурний феномен, що став підґрунтям для розвитку європейської цивілізації, літератури й мистецтва.

Висновок до 1 розділу:

Узагальнюючи результати дослідження міфологічних та історичних аспектів Троянської війни, можна констатувати, що ця подія постає як складний синкретичний конструкт, у якому нерозривно переплетені архаїчний епос, сакральні уявлення давніх греків та реальні соціально-політичні процеси епохи пізньої бронзи. Аналіз джерельної бази свідчить, що Троянська війна є не лише локальним військовим конфліктом, а фундаментальною світоглядною матрицею, яка визначила вектор розвитку античної цивілізації та її подальшої рецепції в європейській культурі.

Міфологічний пласт наративу демонструє, що для давньогрецької свідомості події під Іліоном були актом відновлення космічного та соціального порядку. Викрадення Єлени Парісом у цьому контексті трактується не як побутовий злочин, а як грубе порушення священних інститутів гостинності та честі, що призвело до дестабілізації загальноеллінського простору. Сформований гомерівським епосом та поезіями Епічного циклу образ війни виводить конфлікт за межі суто людської історії, залучаючи до нього олімпійський пантеон. Це перетворює облогу Трої на масштабну драму, де долі героїв стають ілюстрацією вічного напруження між особистою доблестю та неминучістю фатуму. Героїчний етос, закладений у міфі, на століття утвердився як етичний канон, де посмертна слава визнавалася вищою цінністю за земне життя, а персонажі на кшталт Ахіллеса чи Гектора перетворилися на архетипи воїнської честі та громадянського обов'язку.

Водночас дослідження історичного контексту підтверджує наявність реальної матеріальної основи легенди, пов'язаної з розквітом та подальшим колапсом мікенської цивілізації у XVI–XII століттях до н. е. Археологічні дані, отримані в результаті розкопок на пагорбі Гісарлик, зокрема ідентифікація шарів Троя VI та Троя VIIa, вказують на існування потужного фортифікованого центру, що займав стратегічне положення на узбережжі Малої Азії. Контроль над протокою Дарданелли забезпечував місту

економічне домінування та можливість впливати на торговельні шляхи між Егейським і Чорноморським регіонами. Виявлені сліди масштабних пожеж, руйнувань мурів та знахідки наконечників стріл у відповідних горизонтах хронологічно збігаються з періодом імовірної ахейської експансії. Це дає підстави стверджувати, що за міфологічною фабулою про «яблуко чвари» прихована реальна міждержавна боротьба за ресурси та геополітичний вплив у Східному Середземномор'ї.

Важливим науковим аргументом на користь історичності конфлікту є відомості з хеттських клинописних архівів, які містять згадки про державу Ахіява та місто Вілуса. Дипломатичне листування хеттських царів щодо територіальних суперечок та воєнних зіткнень у Малій Азії майже дзеркально відображає гомерівську географію та політичну карту регіону. Це підтверджує гіпотезу про те, що Троянська війна була частиною глобальної кризи цивілізацій пізньої бронзи, відомої як «катастрофа бронзового віку». Саме цей період занепаду великих імперій сприяв тому, що остання масштабна перемога мікенців закарбувалася в колективній пам'яті як символ завершення героїчної ери.

Окрему увагу варто приділити тривалій культурній рецепції троянського сюжету, який трансформувався відповідно до запитів кожної нової епохи. Від класичної античної драми та вергілійовської «Енеїди» до середньовічних лицарських романів та українських перекладних повістей — образ Трої слугував інструментом легітимації влади, формування національної ідентичності та осмислення моральних дилем. В українській літературній традиції цей міф набув особливого філософського звучання, ставши символом духовного протистояння та неминучості трагічного вибору.

Підсумовуючи, слід зазначити, що питання про співвідношення міфу та реальності в історії Троянської війни не передбачає однозначного вибору. Це подія, що відбулася на зламі епох і пройшла через складну фільтрацію народної пам'яті та поетичної традиції. Гомерівська «Іліада» не є історичною

хронікою в сучасному розумінні, проте вона зберегла автентичне зерно реального конфлікту, перетворивши його на універсальну метафору людського буття. Таким чином, Троя постає як унікальний простір, де руйнування реального міста стало початком народження безсмертного міфу, що продовжує залишатися невичерпним джерелом для наукового пошуку та художнього осмислення.

РОЗДІЛ II. АРХЕОЛОГІЧНІ ДОКАЗИ ТА НАУКОВІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

2.1. Археологічні розкопки Трої

Давня Троя ідентифікується з пагорбом Гісарлик на північному заході Малої Азії (сучасна провінція Чанаккале, Туреччина), поблизу протоки Дарданелли. Пам'ятка є багатошаровим городищем із тривалою життєдіяльністю від ранньої бронзи до елліністично-римського часу. Класична стратиграфічна схема виділяє послідовні горизонти Троя I–IX (із підфазами), що відбивають перервну динаміку забудови, руйнувань і відновлень. Методи, застосовані на пам'ятці, включають горизонтальну і вертикальну стратиграфію, типологічний аналіз кераміки, архітектурну археологію, археоботаніку й археозоологію, а в новіших кампаніях – радіовуглецеве датування, геофізику (магнітометрію, ГІС-картографування) та мікроморфологію культурних відкладів.

Г. Шліман (1870-ті – поч. 1880-х), провів перші великі розкопи, заклавши широкі траншеї через пагорб. Хоча методика була інвазивною і призвела до втрати частини пізніших шарів, він увів Гісарлик у науковий обіг та ідентифікував низку укріплень і «скарбів». В. Дерпфельд (кінець 1880-х – 1890-ті): упорядкував стратиграфію, виокремив фази цитаделі, докладно описав муровані укріплення пізньої бронзи (насамперед Трої VI) та їхню будівельну техніку. К. Блеген (1932–1938): систематизував схему Троя I–IX, увів детальні підфази (напр., VIh, VIIa), уточнив датування на підставі кераміки егейського кола й локальних традицій, описав руйнівні горизонти та побутову забудову. Тюбінгенсько-чана-ккалеський проєкт (з кінця 1980-х): міждисциплінарні роботи (команда М. Корфмана та ін.) відкрили і картували нижнє місто, систему ровів і оборонних споруд за межами цитаделі, застосували геофізичну зйомку, 3D-моделювання та переглянули уявлення про масштаб урбанізму Трої пізньої бронзи [44].

Дані розкопок М. Корфмана та хеттські написи демонструють чисто східний тип Троянського царства, як з міської, так і з культурної точки зору.

Місто не має кораблів і є скоріше є сухопутним, ніж морським містом. У гомерівських епосах нижнє місто Троя з муром та ровом невідоме. Культові звичаї та божества, яких Александівського договору також невідомі. Проглядається вплив Панафінейського фестивалю. Повне руйнування Трої на початку XII ст. не підтверджується археологічними знахідками, оскільки знахідка печатки у другій половині XII ст. доводить, що Троя все ще існувала як державне утворення до того часу. Також невідомі мова та писемність троянців, тоді як у хеттських написах мовою спілкування є лувійська, а письмом - клинопис. З вищесказаного стає зрозуміло, що гомерівська Троя є літературним творінням і не має жодного стосунку до історичної Трої [53, с.6].

Аналіз міжкультурних відносин Трої починається в північній частині Егейського моря, де трансрегіональні контакти, головним чином з південною частиною Егейського моря, але також зі східним Середземномор'ям та іншими регіонами, добре задокументовані для кінця середньої бронзової доби та пізньої бронзової доби. Подібні тенденції помітні в місцевому виробництві таких видів артефактів, як печатки. Місцеві ремісники, які працювали, найімовірніше, в Трої, створювали нові стилі залежно від наявності матеріалів, навичок та впливу з віддалених районів, а також уподобань корінних народів [48, с.18].

У межах цитаделі Трої II, окрім трьох невеликих «острівців», які, ймовірно, залишилися стояти, щоб показати шари нашарування, що позначали його наступні «міста», Роусон успішно виявила одне невелике місце, де все збережене скупчення Трої II все ще було збережено недоторканим, так що його складові шари можна було ретельно дослідити. Ця територія лежала на схід від невеликих Пропвлей II С на плані Дорпфельда, Роусон знайшла частини двох стін старішої будівлі з опорним каменем на глибині -6,26 м, що позначав двері та підлогу, на якій лежало багато фрагментів кераміки. Були розпізнані глечик з візерунком у вигляді вирізьбленої папороті та невеликий глечик, а

серед інших знайдених предметів можна згадати крихітний фрагмент сусального золота та простий завиток теракоти [40, с.559].

Цитадель Трої VI вирізняється монументальними циклопічними мурами з характерним нахиленим облицюванням (гладкий скат-глаціс), вежами та складною системою ворітних комплексів (пандус із поворотами, пропілеї). Планування включає мегаронні будівлі та терасну забудову, що свідчить про соціальну стратифікацію й наявність управлінського осередку. Будівельні прийоми (крупні квадрати, ретельна підгонка блоків, дренажні канали) засвідчують високу інженерну культуру та довготривале інфраструктурне планування [3]. Новіші дослідження довели існування простягнутого нижнього міста, обнесеного ровом і, вочевидь, легшими оборонними спорудами (частокіл, земляні насипи), що значно збільшує оцінки площі поселення пізньої бронзи порівняно з лише акрополем. Карта аномалій магнітометрії виявила регулярні квартали, дороги, ремісничі зони та склади. Така структура відповідає транзитно-торговельній функції міста, розташованого при вході до Пропонтиди й Чорного моря [2, с. 140].

Центральна частина цитаделі Трої періоду пізньої бронзи не збереглася, але знахідки з монументальних споруд, розташованих на краю цитаделі, підтверджують, що еліта Трої брала участь у далекоюжньому міжрегіональному обміні. Особливо в цьому відношенні виділяється комплекс будівель VI G. Там було знайдено різні цінні предмети, серед іншого: шкаралупа страусиних яєць, артефакти з сердоліку, скла, слонової кістки та інших матеріалів, а також фрагменти мікенської кераміки та один черепок кіпрської чаші. Більшість цих предметів були знайдені в різних заповненнях, ймовірно, датованих пізньою Троєю VI. Це найменша та найскромніша з будівель пізньої Трої VI у цитаделі. Він не має жодних надзвичайних особливостей, окрім того, що мав невелику задню камеру, додатковий бічний вхід, що вів до фортифікаційної стіни, та величезний плоский камінь, що лежав у центрі на рівні підлоги [56, с.118].

Нижній міський цвинтар з урнами для кремації, розкопаними Карлом Блегеном, не дав багато поховань, проте одне з поховань було відносно багатим. Воно було оснащене намистинами зі слонової кістки та фаянсу, скринькою або гребінцем зі слонової кістки, головою зі слонової кістки або кістки композитної шпильки та розплавленим невеликим предметом із золота. Неподалік, на північ, була неглибока яма, ретельно викладена шаром жовтої глини; вона була заповнена землею та камінням, а також у ній був знайдений розбитий горщик та уламок міді. Невеликий глечик, встановлений під підлогою однієї з будівель, виявився поховальною урною, в якій зберігався скелет немовляти. Під плоским каменем у західній частині будинку в 1935 р. було виявлено поховання немовляти, тоді ж було виявлено два подібних поховання, одне просте, інше в урні, безпосередньо за північною стіною будівлі. У 1936 р. в цій північній зоні було знайдено ще два урноподібних поховання. Скелетів, хоча й сильно подрібнених та розкладених, було достатньо, щоб зробити висновок, що деякі з дітей померли новонародженими, тоді як інші прожили, можливо, рік; разом вони дають уявлення про рівень дитячої смертності на ранній стадії правління Трої I [39, с.19].

Хоча контакти з мікенською Грецією повністю засвідчені керамікою в Трої, мікенська кераміка у внутрішніх районах є рідкісною та впізнаваною. Мікенський посуд, окрім кераміки, майже невідомий. Більше того, він вказує на те, що головний «хеттський» військовий шлях на захід вів не до центральної частини Егейського моря в регіоні Ізмір, а до південного узбережжя Мармурового моря, що свідчить про те, що хети намагалися забезпечити контроль над віковим торговим шляхом [63, с.78]. Керамічний комплекс Трої VI–VII поєднує анатолійські традиції та егейські імпорти (мікенський посуд, зокрема мальований «Late Helladic»), що свідчить про інтенсивні обміни. Знайдені пітоси (великі зернові ємності), свідчення ткацького виробництва, бронзові вироби, наконечники стріл, елементи кінської упряжі. Імпортні артефакти (фаянс, прикраси) вказують на далекі

комунікації. Наявність мікенського посуду в житлових і представницьких контекстах демонструє стійкі зв'язки з материковою Грецією, а також вплетеність міста у широку егейсько-анатолійську торговельну мережу.

На невеликій ділянці поблизу краю великого Східного жолоба Шлімана було ретельно досліджено глибші шари родовища. У кожному з них знайшли корисну послідовність гончарних черепків. Від місця трохи нижче дна піфоя, скупчення, хоча й позначене кількома послідовними шарами попелу та можливими рівнями землі, здавалося незмішаним та однорідним за своїм характером, що безумовно стосується Шостого міста. Серед фрагментів кераміки переважала сіра міньянська кераміка; у найглибших шарах вона часто мала металевий, сіруватий блиск і часто була менш вишуканою, а також вона супроводжувалася більш важкою червоною керамікою, ніж у верхніх шарах [38, с.576].

Троя VIh: завершення фази позначене слідами раптового руйнування – деформовані фундаменти, зсуви й обвали муру можуть вказувати на сильний землетрус. Пожежні прошарки фіксуються локально. Під житловим шаром знайшли яму, яка містила значну кількість обвугленої речовини, велику кількість кісток тварин та велику масу розбитої кераміки, майже все це можна було без вагань віднести до останньої фази Трої VI, як це представлено на великому «відкладенні землетрусу», виявленому в 1936 р. Понад 200 фрагментів мікенської та кіпрської кераміки було знайдено з цього родовища. Більшість з них невеликі, і не так багато мають особливу цінність самі по собі, але вони дуже корисні в хронологічних свідченнях, які вони надають. Принаймні дві третини цих черепків походять з імпортованих посудин, більшість з яких привезена з міських мікенських центрів, інші, очевидно, провінційного виробництва; а решта є місцевими троянськими імітаціями та адаптаціями. За винятком одного чи двох ранніх творів, всю колекцію віднесли до датування кінця Трої VI. На основі даних з цвинтаря та «землетрусних відкладень» таким чином разюче підтверджується [41, с.207].

Наскільки можна судити з безперервності орієнтації вулиць та планів будинків, з однорідного та послідовного характеру кераміки та інших знайдених предметів, все скупчення в Е 6 між 3,60 м та 5,85 м належить до одного культурного періоду. Третє та Четверте міста насправді не є двома окремими періодами, а лише представляють собою два послідовні етапи повільно розвиваючоїся однорідної цивілізації, перерваної серйозною катастрофою [37, с.14].

Троя VIIa: наступна фаза характеризується щільнішою, «утилітарною» забудовою, переплануванням із коморами, пітосами у підлогах (акцент на збереження продовольства) та слідами пожежі й насильницького руйнування. Набір воєнних артефактів (наконечники стріл, пробиті панелі, деякі скелетні травми) інтерпретують як ознаки воєнної катастрофи в пізній бронзі. У часовому відношенні це корелює з періодом пізньоегейської LH IIIb–C та загальносередземноморською кризою XII ст. до н. е. Сумарно послідовність «землетрус – відбудова – насильницьке падіння» добре узгоджується з гіпотезою про тривалий тиск на місто, який завершився облоговою катастрофою [62].

Датування пізньобронзових фаз спирається на керамічну типологію, радіовуглецеві дати з органіки (зерно, деревина), а також міжрегіональні порівняння з Егейським світом і Малою Азією. Хронологічне «вікно» руйнації VIIa часто узгоджується з часовим горизонтом кінця XIII – початку XII ст. до н. е. У пізніших інтерпретаціях залучаються також позамісцеві письмові свідчення (насамперед хеттські таблички про Вілусу/Вілусу та Ахіява), що непрямо підтримують ідею міждержавних конфліктів у цьому регіоні.

Наукова дискусія точиться навколо:

- масштабу Трої в пізній бронзі (оцінки населення залежать від моделі нижнього міста);
- природи руйнацій (винятково природна катастрофа, суто війна чи їх комбінація);

- ідентифікації з «гомерівською Троєю» (пряма спадкоємність усної традиції vs пізня поетична реконструкція);
- економічної спеціалізації (транзит металів, текстиль, коні, зерно);
- політичного статусу (автономний центр чи місто-клієнт у зоні впливу потужніших держав) [51].

Позиції варіюють від «скептичних» (обережність щодо прямого ототожнення із сюжетом «Іліади») до «максималістських» (Троя як реальний вузол конфлікту ахейців і анатолійців). Археологічні дані однозначно підтверджують існування заможного, укріпленого міського центру на Гісарлику, з активними контактами з Егейським світом і щонайменше однією катастрофою пізньої бронзи, що має риси насильницького руйнування. Хоча жоден артефакт не «називає» учасників війни з гомерівського епосу, структурна відповідність (облога, падіння, пожежа, переселення) та кореляція дат дозволяють припускати історичну основу для легенди. Розкопки трансформують питання не у «так/ні» щодо реальності війни, а в історико-археологічну реконструкцію довготривалого конфлікту, що був міфологізований у класичній традиції [52].

Комплекс досліджень від Шлімана до новітніх міждисциплінарних експедицій показує Трою як багат шарову урбаністичну систему із цитаделлю, нижнім містом, розвиненою інфраструктурою та широкими міжрегіональними контактами. Руйнівні горизонти VIh і VIIa фіксують послідовні кризи – природну та, імовірно, воєнну, – що узгоджуються з загальносередземноморською «катастрофою бронзового віку». Таким чином, археологічні розкопки Трої забезпечують матеріальну платформу для наукової інтерпретації міфу про Троянську війну, пояснюючи його як пам'ять про реальні події, підсилену і трансформовану епічною традицією [65].

Протягом понад двох тисячоліть оповідь про Троянську війну сприймалася як напівлегендарна, а реальність міста Трої викликала сумніви. Перелом у сприйнятті настав у другій половині XIX ст., коли німецький

підприємець і аматор-археолог Генріх Шліман розпочав цілеспрямовані пошуки «Іліона». Спираючись на гомерівські описи та гіпотези попередників, у 1871 р. він закрив розкопи на пагорбі Гісарлик у Малій Азії й виявив залишки давнього міського центру. Це відкриття стало принциповим доказом того, що Троя була конкретним археологічним об'єктом, а не суто літературною локацією, і покляло початок довгій традиції наукових досліджень пам'ятки.

Водночас застосована Шліманом польова методика істотно відрізнялася від сучасних наукових стандартів. Масштабні траншеї, прокладені крізь нашарування пагорба без дотримання стратиграфічної техніки, використання вибухівки та важкої техніки пришвидшили доступ до глибших горизонтів, але ціною значних утрат верхніх шарів. Такий «агресивний» підхід справді приніс вражаючі знахідки, однак зруйнував низку контекстів, позбавивши дослідників важливої інформації про послідовність забудови й життя міста. Попри ці втрати, сам факт матеріалізації «троянського сюжету» на конкретному археологічному майданчику став фундаментом для подальших системних студій [2].

Символічним епізодом шліманівських робіт став так званий «скарб Пріама» – комплекс золотих, срібних і бронзових виробів (діадеми, чаші, прикраси, зброя), знайдений у 1873 р. Первісно скарб був поспішно пов'язаний із гомерівським Пріамом, що підтримало сенсаційну тезу про пряме підтвердження епосу. Подальший аналіз, однак, переконливо показав, що комплекс походить із набагато давнішого стратиграфічного рівня: артефакти належать до горизонту Троя II (бл. 2500–2300 до н.е.), тоді як часові рамки ймовірної «гомерівської» Трої пов'язані з пізньою бронзою (фази Троя VI–VII, орієнтовно 1300–1200 до н.е.). Цей випадок став науковим застереженням щодо критичної ваги точної фіксації контекстів і датування [13, с. 558].

Подальша еволюція досліджень пов'язана з іменем Вільгельма Дерпфельда, який наприкінці 1870-х приєднався до експедиції, а згодом

очолив власні роботи. Він уточнив стратиграфію Гісарлика, довів надмірну ранність комплексу Трої II для «гомерівського» часу та вирізнив шар Трої VI (бл. 1700–1250 до н.е.) як найбільш відповідний описам епосу за масштабом і характером укріплень. Розкриті ним циклопічні мури завтовшки до 5 м із баштами, складні брамні комплекси та залишки палацово-житлової забудови (типу мегарона) засвідчили високий рівень урбанізму та інженерного мислення мешканців.

У 1930-х роках археолог Карл Блеген застосував більш суворі стратиграфічні підходи й переглянув інтерпретацію причин руйнувань. На його думку, загибель Трої VI могла бути спричинена землетрусом, тоді як наступна фаза – Троя VIIa (прибл. 1300–1180 до н.е.) – демонструє ознаки тривалої облоги та насильницького штурму. На користь цього свідчать знайдені вістря стріл мікенського типу, запаси каміння для оборони, непоховані людські рештки у вуличних шарах, поспіхом переплановані громадські будівлі на кілька невеликих приміщень та потужні прошарки попелу. Сукупність цих ознак дозволяє реконструювати драматичний фінал міста як результат збройного конфлікту [35].

Узагальнення свідчень пізньої бронзи дає підстави говорити не про одиничний катаклізм, а про кілька хвиль руйнувань у проміжку приблизно між 1300 і 1000 рр. до н.е. Частина дослідників припускає, що в культурній пам'яті «Троянська війна» є конденсацією кількох історичних зіткнень, пізніше об'єднаних епічною традицією в єдиний сюжет. Незважаючи на це, археологічні дані послідовно підтверджують участь Трої у військових конфліктах пізньобронзової доби.

Окремі «емблематичні» мотиви епосу не знаходять прямих матеріальних відповідників. Насамперед це стосується образу «троянського коня»: на пам'ятці не виявлено залишків відповідних конструкцій чи сховищ, а найдетальніший його опис походить з римської поеми й може відображати алегорію або технічний евфемізм облогової практики. Водночас потужні фортифікації, багатократні сліди пожеж і руйнацій, фіксовані на Гісарлику,

добре відповідають загальній картині падіння міста унаслідок штурму [27, с. 46].

Стратиграфічно Троя постає як багат шарове городище з щонайменше десятима основними фазами (Троя I–IX у класичній нумерації з підфазами; у новіших роботах іноді виділяють і ранніший горизонт, умовно Троя 0). Найдавніші сліди поселення сягають бл. 3500 р. до н.е., тоді як людська присутність на пагорбі простежується аж до середньовізантійського часу, формуючи штучний насип заввишки близько 30 м. Повторювані цикли руйнувань і відбудов корелюють як із воєнними діями, так і з природними лихами, зокрема землетрусами [29].

Важливим досягненням новітніх досліджень стало усвідомлення масштабів міста за межами цитаделі. Якщо ранні роботи були зосереджені переважно на акрополі, то геофізичні зйомки та цілеспрямовані розкопи останніх десятиліть засвідчили існування обширного «нижнього міста». Зафіксовано глибокий скельний рів завдовжки близько кілометра, південну міську браму шириною близько 5 м, розташовану приблизно за 300 м від фортеці, а також залишки вулиць, житлово-господарських споруд, зернових ям і виробничих зон. Датування цих елементів у межах бл. 1700–1100 рр. до н.е. (від пізньої Трої VI до кінця Трої VII) свідчить, що урбаністичне ядро включало не лише цитадель, а й значне передмістя з власною системою оборони [30].

Підтвердження існування нижнього міста Трої стало результатом комплексних археологічних досліджень кінця XX – початку XXI століття. Як зазначає керівник сучасних розкопок Рюстем Аслан, до недавнього часу серед учених зберігалися сумніви щодо того, чи дійсно пагорб Гісарлик відповідає описам, наведеним у гомерівських поемах. Однак міждисциплінарні роботи під керівництвом німецького археолога Манфреда Корфмана (1988–2005 рр.) переконливо довели існування пізньобронзового міського комплексу, що значно виходив за межі цитаделі [31].

У ході проєкту Корфман застосував новітні на той час методики – геомагнітну зйомку, зондування та шурфування навколишніх територій, що дало змогу створити більш повну картину урбаністичної структури Трої. У результаті досліджень було виявлено залишки регулярної вуличної мережі, сліди житлових кварталів та елементи міської інфраструктури, включно з гідротехнічними спорудами. Особливий інтерес викликала система водопостачання – тунель, прорізаний у скельній породі, який подавав воду від джерела до міста. Кульмінацією розкопок стало відкриття оборонного рову глибиною близько двох метрів і шириною близько чотирьох метрів, що проходив уздовж периметра нижнього міста.

Згідно з інтерпретацією Корфмана, цей рів позначав зовнішні межі міського поселення, площа якого виявилася у десять разів більшою, ніж передбачали попередні гіпотези. Завдяки цьому дослідники переглянули оцінки чисельності населення Трої – на межі II тисячоліття до н.е. у межах міських укріплень могло проживати від 5 до 10 тисяч осіб. Серед археологічних матеріалів знайдено артефакти, що свідчать про розвинуті торговельні зв'язки Трої з провідними центрами Егейського світу. Так, поблизу Південних воріт виявлено мінійську печатку критського виробництва з лувійським ієрогліфічним написом – свідчення політичних і культурних контактів між Мікенською Грецією, Критом і Малою Азією [32].

Ці відкриття суттєво змінили уявлення про масштаб і статус Трої. Її географічне положення на перетині торговельних шляхів між Сходом і Заходом, а також підтверджені контакти з хеттським культурним колом дозволили ототожнити місто з державою Вілуса (Wilusa), згаданою у хеттських клинописних джерелах. Така ідентифікація має і географічне, і матеріальне підґрунтя, що зміцнює гіпотезу про політичну вагу Трої в системі міжнародних відносин пізньої бронзи.

Сучасні археологічні розкопки на території Гісарлика продовжуються, охоплюючи не лише пізньобронзові горизонти, але й шари пізніших епох – від еолійської колонії Іліону до римського міста, яке існувало на цьому місці.

Кожна нова експедиція доповнює наше розуміння Трої як великого урбаністичного центру, що поєднував у собі адміністративні, торговельні та культурні функції. Як слушно підкреслює український археолог В. Отрощенко, Троя стала не лише одним із ключових археологічних об'єктів Туреччини, а й складовою частиною світової культурної спадщини, адже її відкриття перетворило міф на історичний факт.

Результати багаторічних досліджень пагорба Гісарлик остаточно підтвердили, що легендарна Троя була реально існуючим укріпленим містом бронзової доби, яке неодноразово зазнавало руйнувань і відбудов. Особливо значущим залишається культурний шар Трої VIIa, де виявлено свідчення облоги, пожеж і насильницького знищення, що корелюють із гомерівським описом падіння Іліона. Незважаючи на відсутність матеріальних доказів окремих сюжетних мотивів, зокрема «троянського коня», сукупність археологічних даних переконливо свідчить про історичне підґрунтя міфу. Археологія, таким чином, перетворила Трою з поетичної легенди на реальний історико-культурний феномен, який став одним із символів взаємозв'язку міфу та наукового знання [33, с. 65].

У підсумку корпус археологічних даних – від перших, методично недосконалих, але доленосних пошуків Шлімана до міждисциплінарних експедицій кінця XX – початку XXI ст. – окреслює Трою як розвинений міський центр пізньої бронзи з виразною фортифікаційною інфраструктурою, активними міжрегіональними зв'язками та багатократними епізодами руйнувань. Це дозволяє трактувати «троянський» цикл не як суто літературну вигадку, а як поетизовану пам'ять про реальні події, зафіксовану в матеріальному субстраті пам'ятки.

2.2. Сучасні наукові гіпотези та дискусії

Протягом багатьох століть Троянська війна сприймалася переважно як напівлегендарна подія, позбавлена чіткої історичної основи. Однак сучасна наука дедалі більше схиляється до того, що під міфологічним наративом

Гомера криється реальний історичний конфлікт, який мав геополітичні, економічні та культурні причини. На думку більшості дослідників, зіткнення між ахейськими державами материкової Греції та Троєю було зумовлене боротьбою за домінування у Східному Середземномор'ї. У другій половині II тис. до н.е. Мікенське царство активно розширювало сферу впливу, прагнучи встановити контроль над ключовими торговельними маршрутами Егейського й Чорного морів. У цьому контексті Троя, розташована у надзвичайно вигідному місці біля Дарданельської протоки, виступала важливим торговельно-політичним вузлом, який міг регулювати морські перевезення, збирати мито з торгових суден і фактично контролювати доступ до чорноморських ринків.

Таким чином, війна між ахейцями та троянцями, ймовірно, мала раціональне геополітичне підґрунтя, пов'язане не з особистими образами чи романтичними історіями, а з боротьбою за економічну гегемонію. Завоювання Трої означало б для Мікен не лише контроль над стратегічним торговельним коридором, а й зміцнення позицій у Західній Анатолії, що робило це місто природною ціллю для експансії [14, с. 14].

У грецькій міфологічній традиції війна пояснювалася любовним конфліктом – викраденням прекрасної Єлени Парісом, сином троянського царя Пріама. Цей епізод символізував порушення честі та клятви гостинності, що, згідно з давньогрецькою мораллю, могло бути підставою для збройного протистояння. Проте ще античні мислителі намагалися інтерпретувати міф із раціональної точки зору. Так, Геродот у своїй «Історії» зазначав, що Єлена, ймовірно, після викрадення опинилася не в Трої, а в Єгипті, і що війна була спричинена не її особою, а непорозумінням та небажанням сторін визнати правду. Цей підхід демонструє ранні спроби античної науки відокремити поетичну символіку від реальних причин конфлікту, які мали економічний і політичний характер [17, с. 27].

Поворотним моментом у сприйнятті Троянської війни стали археологічні відкриття другої половини XIX ст. Німецький археолог Генріх

Шліман, розпочавши розкопки на пагорбі Гісарлик у Малій Азії, виявив руїни великого поселення, що відповідало описам Гомера. Спочатку його висновки сприймалися скептично, однак подальші дослідження підтвердили, що він справді відкрив місце, де існувало давнє місто, ототожене з Троєю. Це відкриття стало історичним проривом: гомерівський епос почали розглядати не лише як поетичну вигадку, а як пам'ять про реальні події пізньої бронзової доби. Археологія перетворила легенду на науковий об'єкт вивчення, а Троянську війну – на потенційно історичний феномен [12, с. 44].

Подальші дослідження надали нові аргументи на користь історичності подій. У 1930-х роках американський археолог Карл Блеген досліджував шар Троя VIIa, де виявив численні сліди облоги й руйнувань: згорілі будівлі, бронзові наконечники стріл мікенського типу, непоховані людські рештки. Такі свідчення переконливо доводять, що місто пережило збройний напад і було знищене у результаті бойових дій. Датування цих подій – близько 1250 р. до н.е. – збігається з періодом, у який грецька традиція поміщає Троянську війну. Отже, археологічні матеріали підтверджують реальність воєнного конфлікту, який міг стати прототипом легендарного епосу.

Новий етап у вивченні Трої розпочався наприкінці XX ст. під керівництвом німецького археолога Манфреда Корфмана (Тюбінгенський університет). Його міжнародна експедиція відкрила нижнє місто, оточене ровом і, ймовірно, стінами, що збільшило відому площу Трої до приблизно 20 гектарів. За оцінками Корфмана, населення міста в період пізньої бронзи становило від 7 до 10 тисяч осіб, що дозволяє розглядати Трою як значний торговельно-політичний центр регіону. Учений висунув обґрунтовану гіпотезу, згідно з якою причиною конфлікту між ахейцями та троянцями стала боротьба за контроль над морськими шляхами між Егейським і Чорним морями, а мотив «викрадення Єлени» був лише художньою метафорою реальних економічних інтересів [22, с. 216].

Сучасна історична наука схильна розглядати Троянську війну не як суто міфологічний сюжет, а як символ реального міждержавного

протистояння епохи пізньої бронзи. Міф, збережений у гомерівських поемах, відображає пам'ять про період, коли боротьба за ресурси, торговельні шляхи та політичний вплив визначали розвиток ранніх цивілізацій Східного Середземномор'я. Археологічні відкриття останніх десятиліть дозволяють розглядати Трою не лише як «місто з легенди», а як потужний економічний і культурний центр, що справді міг стати ареною історичного конфлікту, який згодом перетворився на безсмертний міф про героїзм, долю та славу [13, с. 558].

Відповідно до альтернативної історико-археологічної версії, війна за Трою могла бути лише епізодом масштабного катаклізму, відомого як “криза кінця бронзового віку” (близько 1200 р. до н.е.). Згідно з дослідженнями істориків Стародавнього Сходу, у період правління хеттського царя Тудхалії IV (кінець XIII ст. до н.е.) почалася експансія балканських племен, передусім ахейців, на територію Малої Азії. Ці події збігаються у часі з рухом так званих “народів моря” – воєнізованих груп, що спустошували регіони Егейського, Східного та Південного Середземномор'я. В цьому контексті Троянська війна могла бути частиною загального процесу військових вторгнень, який супроводжував розпад хеттської, мікенської та інших великих держав [9]. Захоплення Іліона, який, імовірно, був васальним форпостом Хеттської імперії, стало одним із ударів, що прискорили крах Хаттуси – політичного центру хеттів. Таким чином, падіння Трої постає як ланка в ланцюгу подій бронзового колапсу, котрий супроводжувався міграціями, економічним занепадом і трансформацією всієї політичної карти регіону. Ця гіпотеза надає Троянській війні макроісторичного виміру: вона не ізольований епізод, а симптом системної кризи цивілізацій, які зіткнулися з перенаселенням, виснаженням ресурсів, кліматичними змінами та міждержавними конфліктами. Таким чином, падіння Трої розглядається як частина загального процесу деградації політичних і економічних структур бронзового світу, що завершився формуванням нових культур раннього залізного віку [10, с. 145].

Окрему увагу сучасні дослідники приділяють структурі самого конфлікту. Американський історик Роберт Дрюс висунув аргументовану думку, що легендарна “десятирічна облога” Трої могла бути не суцільною війною, а серією кількох військових кампаній, розтягнутих у часі. Спочатку окремі ахейські князі здійснювали набіги на троянські володіння, а пізніше, можливо, під тиском обставин або заради остаточного вирішення конфлікту, об’єднали сили у спільну коаліцію під проводом наймогутнішого правителя. Така форма протистояння пояснює, чому археологічно фіксуються кілька послідовних руйнацій різних шарів Трої, які можуть відповідати різним етапам однієї великої війни. Ця теорія також узгоджується з особливостями “Іліади”: у поемі численні епізоди битв виглядають як окремі, не завжди пов’язані між собою події, що могли зберегти у народній пам’яті різні фази протистояння.

Іншу цікаву інтерпретацію запропонував італійський археолог Луїджі Годарі (Louis Godart). На його думку, Троянська війна могла бути не міжетнічним, а внутрішньогрецьким конфліктом у межах ахейського світу. Згідно з цією гіпотезою, правляча еліта Трої мала спільне походження з мікенською аристократією, яка ще раніше колонізувала територію Троади. Відтак зіткнення між ахейцями та троянцями могло мати характер громадянської війни між спорідненими державами, які змагалися за владу та контроль над ресурсами. Такий висновок підкріплюється культурною подібністю ворогуючих сторін, простеженою у “Іліаді”: і ахейці, і троянці шанували тих самих богів, користувалися схожою зброєю, мали споріднені імена й навіть говорили однією мовою. Ім’я Гектора – героя-троянця – має грецьке походження, що підтверджує тісні етнокультурні зв’язки між двома таборами.

Поряд із академічними теоріями, у другій половині XX ст. з’явилися неортодоксальні гіпотези, які прагнули поєднати Троянську війну з іншими відомими міфами. Найвідомішою серед них стала версія швейцарського геоархеолога Еберхарда Цанггера, який у 1990-х роках висунув припущення

про тотожність Трої та Атлантиди, описаної Платоном. На його думку, легендарна війна між атлантами й греками могла бути пізнім переосмисленням реального конфлікту між ахейцями та Троєю. Попри певну популярність серед широкої публіки, ця гіпотеза не знайшла підтримки у науковому середовищі, оскільки не має достатнього джерельного та археологічного підтвердження [11, с. 247].

Попри розбіжності в інтерпретаціях, більшість дослідників сьогодні погоджуються щодо кількох ключових фактів. По-перше, наприкінці XIII – на початку XII ст. до н.е. у районі Трої дійсно відбувалися масштабні воєнні події, що завершилися знищенням міста. По-друге, головною причиною цих конфліктів були стратегічні інтереси – контроль над торговельними шляхами, природними ресурсами та політичний вплив у регіоні. І, по-третє, гомерівський епос, попри художні прикраси, зберіг історичне ядро подій, яке дає можливість реконструювати загальну картину падіння Трої [15, с. 16].

З позицій сучасної науки Троянська війна постає як реальний великий конфлікт пізньої бронзової доби, що мав політичні, економічні й культурні наслідки для усього Східного Середземномор'я. Міфологічна форма його відображення у творчості Гомера та пізніших авторів є свідченням того, як історична пам'ять перетворюється на культурний код цивілізації. Подальше завдання істориків і археологів полягає у відокремленні фактів від поетичних нашарувань, аби з максимальною точністю визначити, де проходить межа між міфом і дійсністю у цій видатній історії про героїзм, амбіції та неминучість занепаду великих цивілізацій.

Сукупність історичних гіпотез дає підстави вважати, що Троянська війна мала реальне підґрунтя як масштабний збройний конфлікт між ахейською Грецією та Троєю наприкінці пізньої бронзової доби. Домінує підхід, за яким першопричини зіткнення слід шукати не у романтизованому мотиві викрадення Єлени, а у боротьбі за контроль над стратегічними торговельними коридорами й політичним домінуванням у Західній Анатолії та Східному Середземномор'ї. Археологічні матеріали – насамперед

руйнівний горизонт фази Троя VIIa – засвідчують насильницьке знищення міста орієнтовно близько 1250 р. до н. е., що корелює з часовими межами, які традиційно приписують війні. Інтерпретації, запропоновані М. Корфманом, К. Блегеном та іншими дослідниками, послідовно демонструють, що Троя функціонувала як потужний урбаністичний і торговельно-політичний центр, здатний стати ціллю коаліційної експедиції мікенських владців. Окрема група концепцій пов'язує конфлікт із ширшим феноменом «катастрофи бронзового віку», підкреслюючи його місце в загальному кризовому процесі цивілізацій Східного Середземномор'я. Отже, троянський цикл постає не лише як міфологічний наратив, а як відображення реального історичного протистояння, що залишило тривкий слід у культурній пам'яті [20, с. 34].

Троянська війна належить до тих сюжетів античної історії, де межа між легендарним і фактичним є особливо тонкою. Основні джерела – епічні поеми Гомера – насичені міфологемами: божественними інтервенціями, гіперболізованими образами героїв і сакралізацією воєнної доблесті. Водночас археологічні відкриття надали оповіді конкретного історичного виміру. Від розкопок на Гісарлику, ініційованих у XIX ст., стало очевидним, що на місці легендарного Іліона справді існувало значне місто, яке загинуло у вогні – факт, що узгоджується з античними описами руйнації [28, с. 540].

Питання, однак, полягає не лише у верифікації існування міста, а й у характері самого конфлікту. Чи йдеться про тотальну «десятирічну облогу», як у поемі, чи радше про серію кампаній і епізодів, що згодом були поетично зведені в цілісний наратив? Уже античні автори виявляли критичну настанову щодо буквральності міфологічних мотивів, а сучасна наука – спираючись на стратиграфію, палеоекономіку та зіставлення письмових традицій – намагається виокремити історичне ядро подій [27, с. 46].

Аргументи на користь історичності війни наводив К. Блеген, який, досліджуючи Гісарлик у 1930-х роках, дійшов висновку про реальність великомасштабного воєнного зіткнення в XIII ст. до н. е., що узгоджується і з гомерівською традицією (образ коаліції ахейських царів під зверхністю

провідного вождя), і з археологічними свідченнями облоги та пожеж. Додаткову евіденційну базу забезпечують позагрецькі тексти Анатолії: згадки про Вілусу/Таруїшу та описи воєнних дій проти західноанатолійських територій демонструють, що пам'ять про конфлікти в регіоні була зафіксована не лише в еллінській, а й у хетсько-лувійській традиції. У низці останніх інтерпретацій звертають увагу на поетичні уривки з анатолійських корпусів, ритміка і мотиви яких перегукуються з епічними формулами, що може свідчити про ширший устний субстрат оповіді про «падіння великого міста» [29].

Водночас окремі емблематичні мотиви епосу – насамперед «троянський кінь» – залишаються у площині символічного прочитання. Археологія підтверджує факти фортифікацій, штурмів і пожеж, але не надає матеріальних свідчень існування гігантської дерев'яної конструкції; імовірніше, маємо справу з метафоризацією інженерної хитрості (облогових машин, операцій обману), трансформованої у виразний поетичний образ [31].

Проблема співвідношення міфу й реальності у випадку Троянської війни розв'язується через критичну кореляцію літературної традиції з багат шаровим археологічним і позаанттичним письмовим масивом. Міфологічна форма наративу не заперечує, а радше приховує історичне ядро – збройне протистояння пізньої бронзи з чіткими геополітичними мотивами. Завдання сучасних студій полягає у подальшому уточненні хронології, реконструкції структури конфлікту (послідовність фаз, характер коаліцій) і меж поетичної трансформації, аби максимально точно окреслити, де саме проходить лінія між історично встановленим фактом і художньою інтерпретацією.

Попри тривалий скепсис частини академічної спільноти, час від часу з'являються повідомлення про знахідки, які нібито корелюють із мотивами гомерівського циклу. Так, експедиція археологів із Бостонського університету під керівництвом Кріса Вілсона та Крістін Морріс повідомляла про виявлення на Гіссарлику фрагментів масивної дерев'яної конструкції,

радіовуглецево датованої XII–XI ст. до н. е. Вказані хронологічні межі узгоджуються з періодом, у який давні джерела поміщають події Троянської війни; при цьому довгі ялинові дошки (подекуди до 15 м) і їх конфігурація були інтерпретовані як такі, що нагадують «хитромудрий дар данайців». Повідомлялося також про поблизьку знахідку ушкодженої бронзової таблички з присвятою Афіні – мотив, відомий з пізньоантичних переказів. Втім, подібні інтерпретації залишаються дискусійними: більшість фахівців наголошує на необхідності ретельної перевірки контексту, стратиграфії та альтернативних пояснень для таких дерев'яних конструкцій у межах фортифікаційного або господарського ландшафту пізньої бронзи [33, с. 65].

У зв'язку зі складністю джерельної бази чимало сучасних істориків застерігають від категоричних висновків щодо «буквальної» історичності троянського сюжету. Американський археолог Е. Клайн, зокрема, вказує, що на нинішньому рівні знань ідеться радше про кілька окремих воєнних епізодів кінця XIII ст. до н. е., жоден із яких не може бути безсумнівно ідентифікований як «та сама» Троянська війна. На його думку, літературна та матеріальна традиції не накладаються настільки щільно, аби реконструювати єдиний масштабний конфлікт у точній відповідності до гомерівського оповідання; епос, сформований багатовіковою усною традицією, передусім виконував функцію героїчної пам'яті, а не хроніки подій [51].

Дискусія охоплює й питання географічної локалізації Іліона. Поза основною науковою парадигмою з'являлися гіпотези, що переносили «справжню Трою» до Кілікії на межі з Сирією. Такі версії суперечать як гомерівським орієнтирам топографії, так і анатолійським клинописним даним, які пов'язують Wilusa/Вілусу саме з Троадою. Переважна більшість дослідників розглядає подібні побудови як методологічно слабкі, проте сама їх поява засвідчує живучість і привабливість троянського сюжету для позанаукових інтерпретацій.

Водночас низка класикознавців і археологів демонструє стриманий оптимізм щодо можливості виокремити історичне ядро з гомерівського наративу. Німецький філолог Й. Латац, наприклад, підкреслює, що сукупність археологічних даних із Гіссарлика, згадки про Вілусу та Аххіяву в хеттських архівах, а також результати розкопок мікенських центрів поступово формують дедалі переконливішу картину. З його позиції, гомерівський епос можна трактувати як «ушкоджену історію», де реальні події пізньої бронзової доби відбилися у трансформованому, але впізнаваному вигляді. Протилежного погляду дотримується Ф. Кольб, який наполягає на суто міфічному характері троянського циклу, вказуючи на відсутність прямих письмових свідчень великої коаліційної облоги та можливість альтернативних – локальних чи природних – пояснень руйнівних горизонтів на Гіссарлику [59].

Попри полярність оцінок, археологічні матеріали залишаються ключовою підставою для реконструкцій. На рівні фази Троя VIIa фіксуються інтенсивні пожежі, обвуглені конструкції, зруйновані укріплення та інші індикатори насильницького руйнування в межах кінця XIII – початку XII ст. до н. е. Ці свідчення корелюють із часовими межами, у яких антична традиція розміщує події війни, хоча самі по собі не ідентифікують конкретних нападників і не підтверджують деталей епічного сюжету. Відкриття Трої та Мікен загалом змінили дослідницьку оптику: гомерівський міф перестали сприймати як цілковиту вигадку, визнаючи в ньому можливу конденсацію кількох історичних епізодів, поетично зведених у єдину оповідь.

З огляду на наведене, найбільш продуктивним видається підхід, що поєднує критичний аналіз наративних джерел з багат шаровим археологічним масивом і позаеллінськими текстами. У цій рамці Троянська війна постає як унікальний кейс взаємодії міфу та історії: міфологічна форма зберегла «історичне ядро», але подала його через призму естетизації, героїзації та колективної пам'яті. Остаточне розмежування між поетичним

конструктом і реконструйованою подієвістю залишається відкритим і залежить від нових відкриттів – як археологічних, так і текстологічних [3].

Тема Троянської війни залишається однією з найперспективніших у міждисциплінарних дослідженнях, що об'єднують історію, археологію, філологію, культурологію та міфологію. Попри багатовікове вивчення цього феномену, кожне нове археологічне відкриття чи текстологічне дослідження створює передумови для переосмислення співвідношення між міфом і реальністю. У сучасній науці перспектива полягає не лише у пошуку прямих доказів війни між ахейцями та троянцями, а й у глибшому розумінні механізмів формування міфологічної пам'яті, трансформації історичних подій у легендарні наративи. Подальші археологічні розкопки на пагорбі Гіссарлик і в навколишніх регіонах Анатолії мають значний потенціал для уточнення хронології руйнувань, стратиграфічних шарів і торговельно-культурних зв'язків Трої з іншими центрами пізньої бронзової доби. Особливу перспективу відкривають новітні технології, зокрема методи ізотопного аналізу, 3D-сканування та цифрової реконструкції археологічних комплексів. Вони дають змогу детальніше дослідити структуру міста, його економічну роль і обставини загибелі, що може пролити світло на реальні історичні основи гомерівського епосу.

Не менш важливим напрямом подальших досліджень є залучення текстів стародавніх цивілізацій – передусім хеттських, єгипетських і лувійських – які можуть містити непрямі згадки про події, пов'язані з Іліоном. Системне порівняння цих джерел із грецькою епічною традицією може дозволити реконструювати міжнародний контекст конфлікту, зрозуміти його масштаби та політичні наслідки. Окрему перспективу становить аналіз феномену «катастрофи бронзового віку» – комплексної кризи, у межах якої Троянська війна могла бути лише одним із багатьох елементів загального занепаду цивілізацій Східного Середземномор'я. Крім історико-археологічного виміру, тема має значення й для культурологічних і філософських студій. Міф про Троянську війну став універсальним

символом боротьби між честю й честолюбством, героїзмом і зрадою, долею та вибором. Дослідження його інтерпретацій у різні епохи – від античності до сучасної культури – відкриває широкі можливості для аналізу колективної пам'яті, міфотворення та історичної ідентичності.

Таким чином, подальше вивчення теми «Троянська війна: міф чи реальність» має не лише пізнавальний, а й гуманітарно-філософський потенціал. Її перспективність полягає у синтезі наукових методів, здатних об'єднати археологічні факти, текстологічні дані та міфологічні образи в єдину реконструкцію минулого, яка дозволить краще зрозуміти не лише давню історію людства, а й природу самого історичного мислення.

Висновок до 2 розділу:

Результати комплексного аналізу археологічних джерел та сучасних наукових дискусій дозволяють стверджувати, що пагорб Гісарлик є не просто літературною декорацією, а реальним багат шаровим міським центром, чия історія безпосередньо лягла в основу троянського епосу. Дослідження еволюції розкопок — від перших інвазивних траншей Г. Шлімана до прецизійних методів М. Корфмана — демонструє поступовий перехід від пошуку сенсацій до системної реконструкції давнього урбанізму. Встановлено, що стратиграфічні горизонти Троя VI та VIIa є найбільш релевантними для ідентифікації «гомерівського» міста, оскільки саме вони фіксують період найвищого розквіту фортифікацій та подальшої воєнної катастрофи.

Докорінним переломом у розумінні масштабу пам'ятки стало відкриття розлогого нижнього міста, що виходило далеко за межі акрополя. Завдяки застосуванню геомагнітного сканування та дистанційного зондування було спростовано теорію про Трою як про невелику фортецю. Насправді вона постає як потужний мегаполіс пізньої бронзи площею понад 200 000 квадратних метрів, захищений складною системою скельних ровів та додаткових укріплень. Така територіальна потужність свідчить про високу концентрацію населення (до 10 тисяч осіб) та значний економічний ресурс, що робило місто ключовим гравцем у тогочасній системі міжнародних відносин.

Особливого значення для верифікації міфу має зафіксована археологами послідовність руйнувань на зламі XIII–XII століть до н. е. Якщо фаза Троя VIIb завершилася внаслідок потужного сейсмічного удару, що деформував мурі, то наступний етап — Троя VIIa — демонструє ознаки цілеспрямованого нищення. Прошарки згарищ, розкидані наконечники стріл та рештки захисників у житлових кварталах є прямими свідченнями штурму. Ці дані дозволяють вписати падіння Трої в контекст глобального «бронзового колапсу», коли хвиля міграцій та воєнних вторгнень «народів

моря» призвела до деградації великих цивілізацій Східного Середземномор'я.

Сучасна наукова парадигма розглядає Троянську війну не через призму романтичної легенди, а як раціональний геополітичний конфлікт. Спираючись на дані хеттських архівів про державу Вілуса та знахідки лувійських артефактів, можна стверджувати, що Троя була стратегічним вузлом, який контролював морську торгівлю між Егейським і Чорним морями. Боротьба за домінування над Дарданеллами між ахейським заходом та анатолійським сходом була неминучою, а епічна оповідь про викрадення Єлени стала лише художньою формою збереження пам'яті про це тривале протистояння.

Слід також підкреслювати матеріальну спільність ворогуючих сторін. Масове поширення мікенського імпорту в Трої свідчить про інтенсивний культурний обмін, що пояснює подібність озброєння та звичаїв, описаних в «Іліаді». Це підтверджує, що війна велася всередині єдиного егейсько-анатолійського простору. Археологія, таким чином, не просто підтверджує факт існування міста, а реконструює життєвий світ бронзової доби, у якому руйнування реального політичного центру стало поштовхом до створення вічного поетичного образу.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що корпус археологічних знахідок на Гісарлику забезпечує об'єктивну платформу для розуміння Трої як реального історичного феномену. Навіть за відсутності прямих доказів існування конкретних персонажів епосу, загальна картина облоги, пожежі та занепаду міста в пізній бронзі повністю корелює з історичним ядром легенди. Це дозволяє вважати Трою унікальним прикладом того, як реальна воєнна поразка, масштабована до рівня цивілізаційної катастрофи, трансформувалася в фундаментальний міф світової культури.

ВИСНОВОК

Комплексне дослідження Троянської війни як соціокультурного та історичного феномену дозволяє констатувати, що ця подія посідає унікальне місце в системі античної цивілізації, виступаючи одночасно і як фундаментальний міф, і як об'єктивна історична реальність. У ході роботи було з'ясовано, що феномен Трої неможливо адекватно інтерпретувати через однобічний підхід: він потребує синтезу філологічного аналізу епічної традиції, історичної реконструкції міжнародних відносин бронзової доби та верифікації через археологічний субстрат.

Перший вектор дослідження продемонстрував, що міфологічний пласт «троянського сюжету» виконував роль етичного та ідеологічного коду для давньогрецького суспільства. Образи героїв, їхні вчинки та втручання олімпійських богів у перебіг облоги Іліона сформували цілісну світоглядну систему, де особиста доблесть, поняття честі та неминучість фатуму стали базовими категоріями античного етосу. Водночас аналіз гомерівського епосу показав, що за художніми метафорами та поетичними перебільшеннями приховано глибокий пласт реальних соціальних інститутів: від архаїчних правил гостинності до специфіки воєнної демократії та героїчного землевласництва. Міфологізація конфлікту стала способом сакралізації минулого, що дозволило наступним поколінням греків ідентифікувати себе як спадкоємців великої героїчної епохи.

Другий етап дослідження, присвячений історичному контексту, підтвердив, що Троянська війна була закономірним результатом геополітичної напруженості у Східному Середземномор'ї наприкінці II тисячоліття до н. е. Розташування Трої на пагорбі Гісарлик забезпечувало місту стратегічний контроль над Дарданеллами — найважливішим торговельним вузлом між Егейським та Чорним морями. Зіставлення гомерівських описів із хеттськими клинописними джерелами про державу Вілуса та її складні відносини з ахейською Ахіявою дозволяє стверджувати,

що війна за Трою була не ізольованим епізодом, а тривалим процесом експансії мікенських держав на схід. Боротьба за ресурси, ринки збуту та політичну гегемонію в Анатолії стала справжнім рушієм конфлікту, який у народній пам'яті згодом трансформувався в оповідь про викрадення Єлени.

Археологічний блок дослідження став вирішальним аргументом на користь матеріальності троянського міфу. Еволюція розкопок на Гісарлику — від першовідкриттів Г. Шлімана до системних міждисциплінарних проектів М. Корфмана — перетворила Трою з поетичного образу на багат шарову урбаністичну систему. Доведення існування розлогого «нижнього міста» площею понад 20 гектарів остаточно зняло питання про невідповідність масштабів городища гомерівським описам. Стратиграфічний аналіз шарів Троя VI та VIIa виявив драматичну послідовність подій: від природного катаклізму до насильницького штурму, що супроводжувався пожежами та руйнаціями. Ці дані ідеально вписуються в хронологічну сітку «катастрофи бронзового віку», роблячи Трою ключовим свідком глобального колапсу цивілізацій XII століття до н. е.

Важливим науковим висновком роботи є констатація того, що «троянський цикл» став формою колективного опрацювання історичної травми. Падіння Трої та подальший занепад мікенських палацових центрів ознаменували кінець блискучої епохи бронзи та перехід до «темних віків». Усна поетична традиція зберегла пам'ять про велич минулого, адаптувавши її до нових соціальних умов. Таким чином, Троянська війна постає як міст між двома епохами: вона є завершальним аккордом мікенського світу та водночас наріжним каменем класичної грецької культури.

Рецепція троянського міфу в наступні епохи, включаючи римську та середньовічну традиції, підтвердила його універсальність. Перетворення Трої на символ незламності, трагічної долі та водночас джерело легітимації нових династій свідчить про те, що цей сюжет вийшов за межі локальної історії Балкан та Анатолії, ставши невід'ємною частиною загальноєвропейської ідентичності. В українській інтелектуальній традиції

троянська тематика також набула особливого статусу, слугуючи засобом осмислення боротьби за державність та випробувань національного духу.

Підсумовуючи проведені дослідження, слід зазначити, що Троянська війна є довершеним прикладом синергії історії та міфу. Археологія підтвердила існування міста та факт його загибелі внаслідок війни; історія пояснила політичні та економічні причини цього зіткнення; а міфологія перетворила суху хроніку на безсмертний епос, що надихає людство протягом тисячоліть. Робота доводить, що заперечення історичності Трої сьогодні є науково неможливим, проте так само неможливо звести це складне явище лише до матеріальних залишків на пагорбі Гісарлик. Троянська війна — це цілісний культурний конструкт, у якому реальне руйнування стін стало початком вічного життя ідей героїзму, честі та людської гідності в світовій цивілізації. Таким чином, поставлені завдання виконані в повному обсязі, що дозволило цілісно реконструювати феномен Трої як одну з найважливіших подій світової історії та культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Археологи відкопали справжню Трою. Gazeta.ua. URL: https://gazeta.ua/articles/science- life/_arheologi- vidkopali- spravzhnyu- tro yu/356583
2. Бабенко Л. Л. Військові традиції і моделі поведінки воюючих індивідів та спільнот: історичний вимір і еволюція (на прикладі України). 2021. С. 140-148.
3. Бурда Б. АХ, КОХАННЯ: Генріх Шліман і його Софія, вона ж Єлена Прекрасна. Huxley. URL: <https://huxley.media/ah-kohannja-genrih-shliman- ijogo-sofija-vona-zh-ielena-prekrasna>
4. Верьовкін В. В. Антропоморфізація концепту ВІЙНА в міфологічній свідомості давніх народів Європи. Система і структура східнослов'янських мов. 2012. С. 95-103.
5. Горбулін В. Як перемогти Росію у війні майбутнього. Київ: Брайт Букс, 2021. 243, 4 с.
6. Горішніна О. В., Довгополий А. С., Кисель П. І., Луханін М. І., Нарожнов В. В., Овсяннікова Т. М., Швець А. В. Тенденції та перспективи розвитку зброї, заснованої на нетрадиційних принципах дії. Військовотехнічний збірник. 2016. №15. С.69–75.
7. Добринчук О. Аксіологія трансформації античного міфу в драматичній поемі Лесі Українки Кассандра”. Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія. 2011. С. 41-45.
8. Добринчук О.О. Трансформація сюжетно-образних мотивів гомерівського епосу в літературі ХХ–поч. ХХІ ст.: основні тенденції та закономірності. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2012. С. 25-35.
9. Знайдено нові згадки про Трою: давні хетські тексти натякають на реальність Троянської війни. ТСН.ua. URL: https://tsn.ua/nauka_it/znaydenonovi-zhadky-pro-troi-u-davni-khetski-teksty-natiakaiut-na-realnist-troianskoyiviny-2800610.html

10. Йосипенко С. Філософія та моральна реальність війни. *Filosofska Dumka* 1. 2025. С. 145-172.
11. Ковтуненко О. П., Богучарський В. В., Слюсар В. І., Федоров П. М. Зброя на нетрадиційних принципах дії (стан, тенденції, принцип дії та захист від неї) : [монографія]. Полтава : ПВІЗ, 2006. 247 с.
12. Кохан Т. Г. Міфічні сюжети: досвід кіноінтерпретації. Культурологічна думка. 2018. С. 44-51.
13. Кротюк В. А. Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс: монографія / за ред. В. А. Кротюка. Харків: ФОП Федорко М. Ю., 2021. 558 с.
14. Логвиненко Ю. Трансформація античних міфів у творчості поетів-постмодерністів. Слово і час. 2011. С. 14-25.
15. Макміллан М. Війна. Як конфлікти формували нас / з англ. пер. Назар Старовойт. Київ : Лабораторія, 2024. 301 с.
16. Мальований О. О., Шумило В. Т. Total war saga: troy: достовірність відтворення військових контингентів бронзової доби. *Bulletin of Agrarian History*. 2023. № 45-46. С. 142–147. URL: <https://doi.org/10.31392/vah-2023.45-46.13>
17. Мальований О.О. Total war saga: Troy: достовірність відтворення військових контингентів бронзової доби. 2023. С. 26-30.
18. Мандрагеля В. А. Причини та характер воєн (збройних конфліктів): філософсько-соціологічний аналіз / Нац. акад. оборони України, Ін-т вищ. освіти АПН України. Київ, 2003. 570 с.
19. Отрощенко В. В. Троя в дискурсі української археології. *Археологія*. 2018. № 4. С. 5–10. URL: <https://doi.org/10.15407/archaeologyua2018.04.005>
20. Перес В. В. «Іліада» Гомера як історіографічний дискурс про Троянську війну: питання референційності. Наукові записки Інституту журналістики. 2013. Т. 53. С. 31–37.
21. Пошуки Трої: як її знайшли, а потім майже зруйнували. obukhiv.info.

URL: <https://obukhiv.info/news/poshuki-troi-yak-ii-znaishli-a-potim-maizhezruinuvali>

22. Процко, Н. Троянська війна як джерело творчості. Збірник тез Х Всеукраїнської студентської науково-технічної конференції „Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання “. 2017. С. 216-216.
23. Ростіанов Б. Вивчення історичного досвіду стратегічного управління (Кримська війна 1853-1856 років). Теоретичні та прикладні питання державотворення: електрон. наук. фах. 2017. С. 29.
24. Сеньовська Н. Л. Досвід сучасної війни в усній народній творчості: те, у що ми віримо. 2023. С. 98.
25. Терещенко А. М., Овчаренко І. В., Яльницький О. Д., Купрій В. М. Основні напрями розробок зброї на нових фізичних принципах. Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. 2013. №3(12). С. 177–181.
26. Требін М. П. Причини виникнення війн в історії людства: різноманіття підходів. Вісник Національного університету Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. №4 (27). С. 148–178.
27. Требін М. П. Феномен війни: соціально-філософський аналіз. 2024. С. 46-59.
28. Требін М. П., Герасін Л. М., Погрібна В. Л. Теорія міжнародних відносин. Міжнародні відносини та світова політика: навч. посіб. / М. П. Требін, Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2016. 540 с.
29. Тригуб О. Аркасівські читання - 2018. Academia.edu. URL: https://www.academia.edu/37026677/Аркасівські_читання_2018
30. Троя без міфів: що відомо про легендарне місто насправді. ТСН.ua. URL: https://tsn.ua/nauka_it/troia-bez-mifiv-shcho-vidomo-pro-lehendarne-mistonaspravdi-2808635.html
31. Троя на 600 років старша, ніж вважали досі – вчені. Урядовий Кур'єр.

- URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/troya-na-600-rokiv-starsha-nizh-vvazhalidosi-vche>
32. Троянська війна. Dovidka.biz.ua. URL: https://dovidka.biz.ua/troyansk_a-viyna-referat/
 33. Фіалко О. Є. Амазонки в історії трої. Археологія. 2018. № 4. С. 64–68. URL: <https://doi.org/10.15407/archaeologyua2018.04.064>
 34. Хома Н. М. Історія політичної думки: підручник / за заг. ред. Н. М. Хоми [І. В. Алексєєнко, Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна та ін.]. Львів : «Новий Світ – 2000», 2016. 1000 с.
 35. Шліман зіпсував шар землі, де лежала справжня Троя. Gazeta.ua. URL: https://gazeta.ua/articles/history/_sliman-zipsuvav-shar-zemli-de-lezhalaspravzhnya-troya/474689
 36. Baragwanath E., M. Myth. Truth, and Narrative in Herodotus. Oxford: University Press. 2012. Pp. 221-231.
 37. Biegen C. Excavations at Troy, 1934. Gorgias Press LLC. 2009. 34 p.
 38. Biegen C. Excavations at Troy, 1935. Gorgias Press LLC. 2009. Pp. 550-587.
 39. Biegen C. Excavations at Troy, 1936. Gorgias Press LLC. 2009. 51 p.
 40. Biegen C. Excavations at Troy, 1937. Gorgias Press LLC. 2009. Pp. 553-597.
 41. Biegen C. Excavations at Troy, 1938. Gorgias Press LLC. 2009. Pp. 205-228.
 42. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. Trojan War. Encyclopaedia Britannica. – 2024. URL: <https://www.britannica.com/event/Trojan-War>
 43. Brunetti M. Figural and Literary Reception of the Myth of Troy in the Late Middle Ages. The Castle Chronicles Annals, 10. 2023. Pp. 8-27.
 44. Bryce T. The Trojans & Their Neighbours. London : Routledge, 2006. 240 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203695340>
 45. Cartwright, M. The Trojan War: Myth or Reality? World History Encyclopedia. – 2023. URL: https://www.worldhistory.org/Trojan_War/
 46. Cline E. H. The Trojan War: A Very Short Introduction. OUP USA. 2013. 130 p.
 47. Gertoux G. The Trojan War: Chronological, Historical and Archaeological

- Evidence. LULU. 2016. 202 p.
48. Gimatzidis S., Pieniążek M. Archaeology Across Frontiers and Borderlands: An Introduction. *Oriental and European Archaeology* Vol. 9. 2018. Pp. 9-25.
 49. Greek mythology : an introduction : Graf, Fritz. Internet Archive. URL: <https://archive.org/details/greekmythologyin0000graf>
 50. Haywood J., Sweeney N. M. Homer's Iliad and the Trojan War. *Dialogues on Tradition*. Bloomsbury Publishing plc. 2018. 224 p.
 51. History.com Editors. The Trojan War. History.com. 2024. URL: <https://www.history.com/topics/ancient-greece/trojan-war>
 52. Homer and the Odyssey : Saïd, Suzanne. Internet Archive. URL: <https://archive.org/details/homerodyssey0000said>
 53. Konstantinopoulos V. L. Trojan War and Epic Cycle: The Historical and Literary Version Where, How, When and Why The Trojan War Myth was invented. *Proceedings of the European Academy of Sciences and Arts* 2. 2023. Pp. 1-19.
 54. National Geographic. Unearthing Troy: What Archaeology Tells Us About the Legendary City. URL: <https://www.nationalgeographic.com/history/article/troy-archaeology>
 55. Pache C. O. The Cambridge Guide to Homer. Cambridge University Press. 2020. 697 p.
 56. Pieniążek M. Foreign Influences and Indigenous Transformations: The Case of Seals and Jewellery from the Late Bronze Age North Aegean. *Oriental and European Archaeology* Vol. 9. 2018. Pp. 113-137.
 57. Prosperi V. The Trojan War: Between History and Myth. *Splendide Mendax: Rethinking Fakes and Forgeries in Classical, Late Antique, and Early Christian Literature*. 2016. Pp. 93-111.
 58. Rose Ch. B. The Archaeology of Greek and Roman Troy. Cambridge University Press. 2014. 406 p.
 59. Smithsonian Magazine. Was the Trojan War Real? 2023 URL: <https://www.smithsonianmag.com/history/was-the-trojan-war-real->

[180974320/](#)

60. Sweeney N. M. Troy Myth, City, Icon. Bloomsbury Publishing Plc. 2018. 185 p.
61. Thompson D. P. The Trojan War: Literature and Legends from the Bronze Age to the Present, 2d ed. McFarland. 2013. 236 p.
62. University of Cincinnati. Excavations at Troy: Discoveries by Carl Blegen and the University of Cincinnati Team. Cincinnati, 2023. URL: <https://classics.uc.edu/troy/>
63. Vaessen R. Working in the Margins: Some Reflections on Past, Present and Future Research in Western Anatolia. Oriental and European Archaeology Vol. 9. 2018. Pp. 71-92.
64. Wingfield E. The Trojan Legend in Medieval Scottish literature. D. S. Brewer, Cambridge. 2014. 192 p.
65. Wood, M. In Search of the Trojan War. BBC History. 2024. URL: https://www.bbc.co.uk/history/ancient/greeks/trojan_war_01.shtml